

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

магістра

на тему: **«СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОФІЛАКТИКА
НЕГАТИВНИХ ЗВИЧОК ПІДЛІТКІВ У ДОЗВІЛЛЄВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ»**

Виконала: студентка 2 курсу, групи 8.2310-сп-з
спеціальності 231 «Соціальна робота»
освітньої програми «Соціальна педагогіка»
Дмитрієва Ольга Вікторівна

Керівник: кандидат педагогічних наук,
професор кафедри соціальної педагогіки
_____ Заверико Н.В.,

Рецензент: _____

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра соціальної педагогіки та спеціальної освіти
Рівень вищої освіти магістерський
Спеціальність 231 «Соціальна робота»
Освітньо-професійна програма «Соціальна педагогіка»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____

«_____» _____ **20__** року

**ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ**

Дмитрієвій Ользі Вікторівні

- 1. Тема роботи:** «Соціально-педагогічна профілактика негативних звичок підлітків у дозвіллевій діяльності» затверджена наказом ЗНУ від «30»липня 2021 р. № 1137-с
- 2. Строк подання студентом роботи:** 23 листопада 2021 р.
- 3. Вихідні дані до роботи:** матеріали педагогічної практики, курсових робіт.
- 4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, що належить розробити):** визначити сутність поняття «шкідливі звички», «дозвілля» та їх взаємозв'язок; розглянути сутність та особливості прояву шкідливих звичок у підлітків; охарактеризувати стан вивчення проблеми негативних звичок підлітків в науково-педагогічній літературі; визначити роль морального виховання у профілактиці негативних звичок підлітків у дозвіллевій діяльності; проаналізувати досвід Раївського ліцею Раївської сільської ради Синельниківського району Дніпропетровської області та Синельниківської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №5 з використання форм і методів профілактики негативних звичок підлітків у дозвіллевій діяльності; розробити програму профілактики негативних звичок в організації змістовного дозвілля підлітків; перевірити ефективність розробленої програми.

5. Перелік графічного матеріалу: в основному змісті роботі не використовувати рисунки та таблиці

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Вступ	Заверико Н.В.		
Розділ 1	Заверико Н.В.		
Розділ 2	Заверико Н.В.		
Висновки	Заверико Н.В.		
Додатки	Заверико Н.В.		

7. Дата видачі завдання 17 вересня 202 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	жовтень-листопад	виконано
2	Написання вступу	листопад	виконано
3	Написання першого розділу	грудень-квітень	виконано
4	Написання другого розділу	травень-вересень	виконано
5	Написання висновків	вересень	виконано
6	Оформлення додатків	жовтень	виконано
7	Оформлення роботи, рецензування	жовтень-листопад	виконано
8	Захист грудень		

Студент _____ Дмитрієва О. В.

Керівник роботи _____ Заверико Н.В.

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ Апухтіна В. В.

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 102 с., 51 джерело, 10 додатків.

Об'єкт дослідження: соціально-педагогічна профілактика негативних звичок підлітків.

Предмет дослідження: профілактика негативних звичок підлітків в процесі соціально-педагогічної організації дозвілля підлітків.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та практично реалізувати форми і методи організації дозвілля з метою профілактики негативних звичок підлітків в умовах загальноосвітньої школи.

Методи дослідження:

- теоретичні – аналіз досвіду наукової літератури, порівняння, систематизація, узагальнення;

- емпіричні – анкетування, співставлення емпіричних даних, статистичні методи обробки даних.

Теоретичне значення роботи полягає в узагальненні інформації про адитивну поведінку сучасного підлітка, ризики розвинення негативних звичок при деформаціях виховання та беззмістовному проведенні підлітками вільного часу; визначенні ролі морального виховання у профілактиці негативних звичок підлітків у дозвілльєвій діяльності.

Практичне значення роботи полягає в розробці програми профілактики негативних звичок в організації змістовного дозвілля підлітків та перевірці ефективності розробленої програми.

Галузь використання: загальноосвітні школи, навчально-виховні заклади, служба у справах неповнолітніх, дозвілльєві центри; соціальні служби у справах сім'ї, дітей та молоді.

ШКІДЛИВА ЗВИЧКА, НЕГАТИВНА ЗВИЧКА, АДДИКТИВНА ПОВЕДІНКА, ДЕЛІНКВЕНТНА ПОВЕДІНКА, УЧНІ СТАРШОГО ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ, ДОЗВІЛЛЯ, ПРОФІЛАКТИКА, АКЦЕНТУАЦІЇ ХАРАКТЕРУ, ЗАЛЕЖНІСТЬ

SUMMARY

Dmitrieva O. V. Socio-pedagogical prevention of negative habits of adolescents in leisure activity.

The qualifying work consists of introduction, 2 parts, findings, list of literature, 10 addenda on 20 pages. The qualifying work volume is 102 pages long, 82 of them – main text.

The qualifying work gives theoretical survey and describes the experimental research of, psychological aspects of prevention of negative habits of adolescents and reasons of addictive behavior. It defines the conditions and means of preventative and correlative influence directed to promoting the formation of responsible and highly moral citizens.

The research object: prevention of negative habits of adolescents.

The research subject: prevention of negative habits of adolescents in the process of socio-pedagogical organization of adolescent leisure.

The research tasks are:

- to characterize the state of studying the problems of negative habits of adolescents in the scientific and pedagogical literature;
- help the role of moral education in the prevention of negative habits of adolescents in leisure activities;
- to analyze the experience of Raivsky Lyceum of Raivsky Village Council of Synelnykiv district of Dnipropetrovsk region and Synelnykiv secondary school of I-III grades №5 using forms and methods of prevention of negative habits of adolescents in distinguishing activities;
- to develop a program for the prevention of negative habits in the organization of meaningful leisure of adolescents.

The part 1 «Theoretical substantiation of the organization of social and pedagogical prevention of negative habits of teenagers» describes the current state of

studying the problem of negative habits in scientific and pedagogical research, the specifics of the formation of negative habits in adolescents, the principles of form and methods of socio-pedagogical prevention of negative habits

The part 2 «Research of the problem of organization of leisure of teenagers as a direction of social and pedagogical prevention of negative habits in the conditions of Raivsky lyceum of Raivsky village council of Synelnykiv district of Dnipropetrovsk region» shows the specifics of the organization of leisure of adolescents as a direction of socio-pedagogical prevention of negative habits; the role of the social educator in the organization of meaningful leisure of adolescents and organization, course and result of experimental work on the implementation of the program of prevention of negative habits in the organization of meaningful leisure of adolescents.

The analysis of results has proved the effectiveness of formulated and implemented program..

Key words: harmful habit, negative habit, addictive behavior, delinquent behavior, senior adolescent students, leisure, prevention, accentuations of character, dependence.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВІЛ – вірус імунодефіциту людини;

ЗСЖ – здоровий спосіб життя;

ІППП – інфекції, що передаються статевим шляхом;

ПАР – психоактивні речовини;

СНІД - синдром набутого імунодефіциту.

ЗМІСТ

Вступ.....	9
Розділ 1. Теоретичне обґрунтування організації соціально-педагогічної профілактики негативних звичок підлітків	14
1.1. Стан вивчення проблеми негативних звичок у сучасних науково-педагогічних дослідженнях.....	14
1.2. Соціально-педагогічна профілактика негативних звичок.....	38
Розділ 2. Дослідження проблеми організації дозвілля підлітків як напряму соціально-педагогічної профілактики негативних звичок в умовах Раївського ліцею Раївської сільської ради Синельниківського району Дніпропетровської області	47
2.1. Організація дозвілля підлітків як напрямок соціально-педагогічної профілактики негативних звичок.....	47
2.2. Роль соціального педагога в організації змістовного дозвілля підлітків на прикладі роботи Раївського ліцею та Синельниківської загальноосвітньої школи №5.....	54
2.3. Хід та результати експериментальної роботи.....	60
Висновки.....	75
Література.....	78
Додатки.....	83

ВСТУП

В умовах розбудови демократичної, правової Української держави в центрі уваги має бути особистість дитини. Саме виховання всебічно розвинутої особистості було і залишається провідним чинником успішного вирішення складних завдань державотворення.

Соціально-економічна напруженість, крах суспільних цінностей, невизначеність молодого покоління щодо сенсу життя та відсутність впевненості в майбутньому сприяють зростанню правопорушень, злочинності, поширенню таких негативних (шкідливих) звичок, як вживання наркотиків, токсикоманія, тютюнокуріння, пияцтво [48, 11].

За даними ВООЗ, Україна посідає 6-те місце у світі за станом куріння 11-річних, 8-е - серед 13-річних і 3-е - серед 15-річних. На жаль, Україна в числі «сумних лідерів» і за вживанням алкоголю: вона займає 8-е місце в світі серед 11-річних підлітків, 16-е - серед 13-річних і 20-е - серед 15-річних. Кожен 5-тий підліток вживає алкоголь один раз на тиждень. Трете місце у світі Україна займає за вступом у ранні статеві стосунки 15-річних, на 13-му місці у світі - за рівнем статевої розпусти неповнолітніх [28, 3].

Розширення в Україні ринку алкогольних напоїв, велика кількість «легкого алкоголю», а також неймовірна легкість придбання спиртного в купі з усталеними питними традиціями нашого народу провокують ранню алкоголізацію. Кількість підлітків, котрі взагалі ще не вживали спиртного, незначна.

Негативні (шкідливі) звички, що формуються у підростаючого покоління в шкільному віці, катастрофічно впливають на подальше особисте життя людини, соціальний та економічний стан суспільства, моральне та фізичне здоров'я нації. Однією з причин появи негативних звичок в учнів є відсутність нахилів до змістовної діяльності [69, 23].

Поширення негативних звичок являє серйозну небезпеку для подальшого

розвитку нашого суспільства, тому профілактика цього явища належить до найбільш пріоритетних видів соціально-педагогічної діяльності.

Профілактика негативних звичок у підлітків важливий напрям виховної та профілактичної роботи загальноосвітніх шкіл, що здійснюється в нерозривному зв'язку з моральним вихованням. У процесі цієї роботи у школярів формується гармонійно розвинена особистість, виховуються моральні норми, прищеплюються загальнолюдські цінності, уміння вести здоровий спосіб життя. Проте, у зв'язку з об'єктивними обставинами, частина учнів підліткового віку з відхиленнями у поведінці часто самоусувається від різних виховно-профілактичних заходів і, отже, потрапляє в педагогічно неорганізоване середовище, яке приводить підлітків до різноманітних неконтрольованих вчинків та зрештою до формування шкідливих звичок, пияцтва і алкоголізму [51, 65].

Аналіз наукових джерел свідчить, що профілактика таких шкідливих явищ у молоді, як пияцтво й алкоголізм завжди викликала підвищений інтерес учених і дослідників, психологів, педагогів, медиків і юристів.

У розробку загальних теоретичних положень проблеми профілактики негативних звичок внесли помітний внесок В. Бітенський, О. Кирилова, О. Лічко, В. Лютий, А. Макеєва, Н. Максимова, В. Оржеховська, І. Фіцула, О. Пилипенко. [24, 62]. Важливий вклад у розробку теоретичних і прикладних проблем формування моральної свідомості учнів, зокрема її ціннісної, емоційної та когнітивної сфер, внесли праці Л. Артемової, І. Бежа, Л. Божович, М. Боришевського, М. Дригус, Б. Кобзаря, О. Кононко, І. Мар'єнка, Н. Монахова, Л. Рувинського, О. Сухомлинської та ін. Питання моральної поведінки як практичної сторони моральної свідомості вивчали І. Каїров, В. Оржеховська, Т. Поніманська, Я. Рейковський, С. Субботський, заходи запобігання відхилень у поведінці засобами правового виховання (Н. Волкова, М. Фібула), зміст, форм, методів і засобів педагогічної профілактики в загальноосвітній школі (Г. Власик, Г. Голобородько, В. Маюров, Д. Колесов, О. Пилипенко). Питанням збереження психічного здоров'я школярів, активізації

захисних механізмів дитячого організму, профілактиці шкідливих звичок присвячені праці таких учених, як В. Базарного, А. Гройсана, К. Дінейки, А. Козлова, В. Матвеева, В. Запорожченко [49, 10].

Незважаючи на віддаленість у часі публікацій В. Бехтерева, Н. Веденського, Л. Вигоцького, П. Лесгафта, І. Павлова, К. Ушинського, С. Шацького та ін., у них міститься багато істотних висновків, які всебічно висвітлюють проблему залучення молоді до спиртних напоїв.

Зокрема, Н. Максимовою ґрунтовно розроблені основні форми, зміст, принципи і напрями превентивної освіти неповнолітніх та їх батьків, Н. Тищенко і Т. Губіною проведено вивчення системи чинників формування здорового способу життя підлітків [37, 8].

Останнім часом у молодіжному середовищі все частіше спостерігаються негативні тенденції, пов'язані з беззмістовним проведенням вільного часу. Унаслідок складного економічного становища в державі батьки змушені майже весь час присвячувати роботі, щоб утримувати сім'ю, у той час, як діти залишаються віддані самі собі. Беззмістовне проведення підлітками вільного часу призводить до посилення криміногенної ситуації в державі, поширення шкідливих звичок, зростання серед неповнолітніх числа наркоманів, ВІЛ-інфікованих [52, 25].

Організація дозвілля дітей і підлітків, як профілактичний захід щодо попередження негативних звичок, є одним з найбільш пріоритетних напрямів соціально-педагогічної роботи. Адже творча особистість спроможна створювати, управляти, пропонувати нові теорії, нові технології, нові напрямки розвитку, знаходити шляхи виходу із складних нестандартних ситуацій.

Надзвичайно актуальною проблемою є те, що у підлітків не формується дозвіллева культура, що обумовлює невміння раціонально використовувати вільний час, обирати цікаві форми дозвіллевої діяльності, наповнювати їх цікавим змістом.

Останнім часом збільшилося число робіт присвячених проблемам молодіжного дозвілля (О. Безпалько, Т. Гончар, Г. Ірза, А. Капська, О. Кін,

Б. Титов), вихованню особистості в клубах та тимчасових об'єднаннях за інтересами (М. Бушканець, Н. Бабенко, А. Волохов, Н. Заверико, В. Кутєв, О. Карпенко, Д. Малков, Д. Пенішкевич, С. Піщун, І. Фришман), роботі з підлітками за місцем проживання (В. Бочарова, І. Василенко, Г. Корда, Л. Коган, А. Рега, І. Чернишенко), [15, 23] ототожнюється з вільним часом (А. Куракін, Ф. Махов, В. Фат'янов), з формами позашкільної і позакласної роботи (Б. Вульфів, М. Поташнік, Л. Ніколаєва), і навіть з поза навчальним часом (Л. Балясна, Т. Сорокіна) [60, 281].

Таким чином, недостатня розробленість теоретичної проблеми, необхідність практичного впровадження і знаходження способів вирішення поставлених проблем з профілактики негативних звичок у напрямку роботи соціального педагога загальноосвітньої школи визначили **тему** дипломної роботи: «Соціально-педагогічна профілактика негативних звичок підлітків у дозвіллевій діяльності».

Об'єкт дослідження: соціально-педагогічна профілактика негативних звичок підлітків.

Предмет дослідження: профілактика негативних звичок підлітків в процесі соціально-педагогічної організації дозвілля підлітків.

Мета дослідження: теоретичне обґрунтування та практична реалізація форм і методів організації дозвілля з метою профілактики негативних звичок підлітків в умовах загальноосвітньої школи.

Відповідно до поставленої мети визначено такі **завдання** дослідження:

- охарактеризувати стан вивчення проблеми негативних звичок підлітків в науково-педагогічній літературі;
- визначити роль морального виховання у профілактиці негативних звичок підлітків у дозвіллевій діяльності;
- проаналізувати досвід Раївського ліцею Раївської сільської ради Синельниківського району Дніпропетровської області та Синельниковської загальноосвітньої школи I-III ступенів №5 з використання форм і методів профілактики негативних звичок підлітків у дозвіллевій діяльності;

- розробити програму профілактики негативних звичок в організації змістовного дозвілля підлітків.

Для написання дипломної роботи були використані такі **методи** дослідження: теоретичні (аналіз досвіду наукової літератури, порівняння, систематизація, узагальнення), емпіричні (анкетування, співставлення емпіричних даних, статистичні методи обробки даних).

Теоретичне значення роботи полягає в узагальненні інформації про адитивну поведінку сучасного підлітка, ризики розвинення негативних звичок при деформаціях виховання та беззмістовному проведенні підлітками вільного часу; визначенні ролі морального виховання у профілактиці негативних звичок підлітків у дозвіллевій діяльності.

Практичне значення роботи полягає в розробці програми профілактики негативних звичок в організації змістовного дозвілля підлітків та перевірці ефективності розробленої програми.

Дана робота складається зі вступу, двох розділів, висновку, списку літератури, додатків; загальний обсяг - 102 сторінки.

Експериментальна база дослідження: Раївський ліцей Раївської сільської ради Синельниківського району Дніпропетровської області та Синельниковська загальноосвітня школа I-III ступенів №5.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ НЕГАТИВНИХ ЗВИЧОК ПІДЛІТКІВ

1.1. Стан вивчення проблеми негативних звичок в сучасних науково-педагогічних дослідженнях

Сучасне українське суспільство характеризується значними змінами в усіх сферах суспільного життя. Соціальні норми та цінності постійно змінюються, трансформуються, набувають іншого характеру, що негативно позначається на суспільній свідомості та поведінці. Адже не всі встигають або мають змогу переосмислити нові реалії суспільного буття та пристосуватися до нових динамічних процесів, які відбуваються сьогодні в Україні [33, 24].

Аналіз соціально-педагогічної літератури з проблеми дослідження показав, що визначення поняття «негативні звички» вимагає більш детального обґрунтування. У педагогічних словниках воно характеризується переважно у контексті поняття «звички» [46, 222], або ж як «шкідливі звички» [53, 512].

Звичка трактується як схильність людини до відносно усталених способів дій. Фізіологічною основою звички є закріплений в умовно-рефлекторних актах стереотип поведінки. Звички певним чином стандартизують поведінку, дають змогу вивчати типологію поведінкових актів. Звички виникають на базі багаторазового повторення окремих дій.

У педагогічній науці звички відносять до сфери моральної поведінки людини. У зв'язку з цим цікавим є підхід до розуміння звички як результату часто повторюваних схожих між собою виборів [18, 223].

Формуються звички з раннього дитинства, в ході засвоєння соціального досвіду, її ранньої соціалізації у колі сім'ї, дошкільному дитячому закладі, спілкуванні з дорослими і ровесниками. Звички піддаються свідомому управлінню. Основні шляхи керування звичками:

1. Створення об'єктивних умов, які максимально сприяли б виробленню корисних звичок і послабленню, зведенню до мінімуму шкідливих;

2. Розвиток самооцінки і самоконтролю в особистості, щоб вона сама, без сторонніх нагадувань дотримувалася позитивних і переборювала негативні звички.

Звички людина переживає як регулярну потребу в задоволенні чогось. Розрізняють звички добрі й погані, корисні і шкідливі. Позитивні, корисні звички - дорогоцінне надбання особи, вони сприяють її духовному зростанню. Негативні, шкідливі - заважають суспільному прогресу, їх слід змінювати в процесі виховання і перевиховання людини. Таким чином, у наукових джерелах звички класифікуються згідно їхнього:

а) впливу на організм індивіда (корисні - шкідливі);

б) соціальної значущості (позитивні - негативні).

У зв'язку з цим, поняття «шкідливі» та «негативні» звички часто використовуються як синоніми.

Таким чином, негативні (шкідливі) звички є різновидом звичок які являють собою сформовану дію, виконання якої за певних обставин стало потребою, проте яка є соціально несхвальною [61, 7].

Учена Т. Алексеєнко стверджує, що шкідливі звички - це небажані форми поведінки, що виникають внаслідок закріплення психофізіологічних механізмів - динамічних стереотипів [53,512].

Негативні звички по своїй суті різноманітні і мають певну тенденцію до зміни. При формуванні таких звичок має значення не тільки організація дії, але й повторне виконання за незмінних умов, обставин, що перетворює сформовану дію в звичку. До шкідливих звичок відносять, зокрема, таю, як відкушування нігтів, смоктання пальця, смоктання соски або ковдри дітьми раннього віку; вживання слів-паразитів тощо. Найбільш обтяжливі: аморальні, кримінальні, немедичне вживання наркотичних речовин. Саме такі обтяжливі звички ми й відносимо до поняття «негативні звички» [14, 4].

Шкідливі звички, що формуються у підростаючого покоління в

шкільному віці, катастрофічно впливають на подальше особисте життя людини, соціальний та економічний стан суспільства, моральне та фізичне здоров'я.

К. Ушинський відзначав, що «виховання, яке враховує важливість звичок і навичок, будуючи на них свою будівлю, будує його міцно». К. Ушинський надавав важливе значення формуванню у дітей звичок моральної поведінки. Він встановив важливу закономірність у справі виховання звичок: чим молодша людина, тим скоріше в ній вкорінюється звичка і тим швидше викорінюється, і чим старіше звички, тим важче їх викоринити. Ушинський висунув ряд цінних порад щодо виховання корисних звичок у дітей. Він говорив, що звички вкорінюються повторенням якої-небудь дії; що не можна поспішати при укоріненні звичок, бо закріплювати відразу багато звичок - значить заглушати один навик іншим; що слід якомога частіше використовувати придбані цінні звички. К. Ушинський доводив, що при формуванні звичок ніщо так сильно не діє, як приклад дорослих, що при цьому шкідливою є часта зміна вихователів.

Щоб викоринити будь-яку звичку, треба вживати одночасно два засоби:

1) по можливості видаляти всякий привід до дій, що походять від шкідливої звички;

2) в той же час направляти діяльність дітей в іншу сторону. При викоріненні поганої звички треба вникнути, чому вона з'явилася, і діяти проти причини, а не проти її наслідків [58, с.385].

Д. Колесов, глибоко дослідив проблему попередження шкідливих звичок у школярів, зазначав, що саме в шкільні роки учнів оцінюються за їх здібностями. Доведено: досить чітко здібності людини залежать від сформованих звичок. Звичку визначають по-різному і як певний спосіб дії, життя, манера поведінки або висловлювання, схильність до чогось, що стали звичними, постійними для кого-небудь, і як уміння, навик, набуті тренуванням, тривалим досвідом, і як звикання до певних обставин, подій, речовин, включаючи такі, що призводять до формування залежностей.

Дослідник підкреслював, що формування таких шкідливих звичок, як паління та пияцтво, безпосередньо впливає на зниження культури суспільства. І

шкідливі, і позитивні зміни формуються, як правило, в активній діяльності. Саме тому розвитком активності дитини необхідно керувати, інакше вона сама «знайде спосіб проявити себе». Поведінка школяра буде формуватися в певних видах діяльності. Д. Колесов вважає, що діяльність і активність дітей «треба цілеспрямовано стимулювати», або «цілеспрямовано переймати», «цілеспрямовано обмежувати». На думку дослідника, до шкідливих звичок слід віднести не тільки неправильні дії, а й «звичку в сутності дії в ситуації, де вона повинна здійснюватись (наприклад, відсутність уваги до своїх близьких)» [61, 19].

Д. Колесов вважає, що однією з причин появи негативних звичок в учнів є відсутність нахилів до змістовної діяльності. Якщо школяра не привертає змістовна діяльність, він не вміє ставити віддалені цілі своєї діяльності, залишає свою працю непродуктивною. У цих учнів формуються такі якості, як нестриманість, нетерпимість, прагнення задовольнити свої бажання. Дослідник помітив: «Будь-яка незадоволеність виводить їх з рівноваги, викликає стан напруги, що потребує миттєвої розрядки. і знайти вони її намагаються найбільш примітивним способом ... ». Тільки звички, які служать «інтересам розширення діяльності дитини», служать успішному формуванню її моральних якостей особистості, сприяють духовному зростанню учнів.

Нові звички можуть формуватись, якщо спрямувати дії школярів на нову змістовну діяльність. Процесом вироблення нових звичок необхідно керувати цілеспрямовано [61, 20].

Відомо, що найбільш поширеною негативною звичкою серед школярів підліткового віку є куріння.

У самому процесі куріння найбільш яскраво виявляється бажання копіювати дії дорослих, які є авторитетом для дитини, почувати себе старшими за свій вік, реалізується потяг підлітків до згуртування, зокрема під час куріння є можливість вести розмови на заборонені теми, знайти підтримку у співрозмовника, підняти свій авторитет серед однолітків, розширити дружні контакти.

Емоційний фон, створений заборонаю і бажанням поспілкуватися із однолітками, сприяє закріпленню звички, хоча у більшості дітей на перших етапах куріння виникають неприємні відчуття (кашель, запаморочення, нудота..) [56, 3].

Поступово негативна звичка перетворюється у стійкий умовний рефлекс і, при тривалому курінні, розвивається залежність від нікотину.

Окрім куріння класичних тютюнових цигарок сучасні підлітки нерідко вдаються до куріння електронних цигарок (вейпів). За останні 8 років вейп-субкультура стала дуже популярною серед молоді та підлітків. Мода на цю звичку почалася із Західних країн. Пропаганда паріння йде і як через безпосередню рекламу, так і через продакт-плейсмент і нативну рекламу, наприклад кумирів молоді часто можна побачити з вейпом у відеороликах та на фотографіях. Об'ємні клуби пару, трюки з парою, розмаїття смаків рідин – це чинники які популяризують електронні сигарети. Новий спосіб вживання нікотину дуже швидко дістався України, і на сьогодні серед активних парців як дорослі, так і підлітки і навіть діти. Так 5% підлітків віком 15-17 років використовують електронні сигарети.

Зазвичай підлітки курять електронні сигарети та не переходять від дорослих. Вони роблять це у парках, скверах, просто на вулицях. Процес використання електронної сигарети (паріння) називається вейпінг від англ. «vapor» – пар, тому субкультура отримала назву вейпери. Процес паріння полягає у тому, аби вдихати пару, яку продукує пристрій з рідини основою якої є гліцерин, пропіленгліколь та ароматизатори. Рідини в електронній сигареті можуть містити або не містити нікотин.

Електронна сигарета – пристрій, який може мати вигляд справжньої сигарети та повністю імітує процес куріння, цей пристрій доставляє пару до легень. Електронна сигарета складається з трьох частин: акумулятора, парогенератора і картриджа з рідиною, з якої і утворюється суспензія, яка імітує дим сигарети.

У Сполучених штатах Америки зараз постало питання про накладання

обмежень у сфері торгівлі такими пристроями та рідинами для них, особливо через значне збільшення кількості вейперів серед неповнолітніх та молоді. Наразі там заборонили продаж електронних сигарет і супутніх товарів особам, які не досягли 18 років.

Довгий час в Україні обіг електронних сигарет, зокрема серед дітей, ніяк не регулювався, тому що електронні сигарети не належать до тютюнових виробів. І лише з 01.01.2021 р. в Україні заборонили продаж електронних сигарет і рідин, що використовуються в електронних сигаретах особам, які не досягли 18 років. Це регулюється законом України № 3628 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за правопорушення у сфері продажу дітям електронних сигарет і рідин, що використовуються в електронних сигаретах».

Крім цього у Законі України «Про заходи щодо попередження та зменшення вживання тютюнових виробів і їх шкідливого впливу на здоров'я населення» зазначено, що електронні сигарети не можна курити в місцях, де забороняється тютюнокуріння.

Ще одним чинником, що підвищує популярність електронних сигарет серед підлітків є те, що рідини для їх споживання можливо виготовляти самостійно в домашніх умовах за рецептом, що дозволяє їм обходити законодавство по продажу таких рідин неповнолітнім, а також підвищує ризик отруєння нікотинном, тому що підліток може сплутати дозування, або умисно підвищити вміст нікотину в рецепті. Неконтрольована концентрація нікотину та ароматичних речовин один з найнебезпечніших чинників для вейпера. У результаті неумисних помилок або цілеспрямованих спотворень в рецепті вміст нікотину в крові парця може бути у 20 разів вищим, ніж у особи що викурила традиційну цигарку.

Не достатньо врегульовані в українському законодавстві вимоги щодо діяльності, пов'язаної з імпортом, виробництвом, оптовою та роздрібною торгівлею такими пристроями та супутніми до них товарами. Так немає визначених вимог до складу та максимально допустимого вмісту нікотину, не

встановлено обмежень щодо збуту та пропагування таких сигарет, відсутня обов'язкова антиреклама на ні картриджі, ні на самому пристрої. Важливими кроками на сьогодні є зобов'язання виробників вказувати на упаковках інформацію про протипоказання і можливі ризики для здоров'я та заборона реклами цих пристроїв.

Рекламні ролики створюють міф про повну нешкідливість електронних сигарет. Сьогодні у міжнародній науковій спільноті ведуть гостру дискусію між прихильниками та противниками використання електронних сигарет. Так, з одного боку, вони не виділяють смол, які можуть призвести до емфіземи та раку легень, що гіпотетично робить їх безпечнішими за та табачні цигарки. Однак з іншого такі сигарети ще недостатньо досліджені, тому не відомо, як вони в майбутньому вплинуть на здоров'я вейперів, наприклад, ряд досліджень виявили в парі з вейп-сигарети токсичні метали (кадмій, нікель, свинець) і силікати. В залежності від типу нагрівального елемента, який розігріває рідину для утворення пари, залежить з чого він створений. Так в ньому можуть бути використані важкі метали (олово, нікель, мідь, свинець, хром). Дослідження виявили, що в суспензії вейпу містилося олово, нікель та інші важкі метали в концентрації, що у 100 разів перевищує концентрацію цих речовин у тютюновому димі сигарет. Наночастинки нікелю і хрому здатні легко проникати в альвеоли легень, а через них в артеріальну кров і до органів, та створювати локальний токсичний ефект.

Ще один міф рекламних кампаній це те, що електронні сигарети покликані допомогти кинути курити. Проте, всі дослідження, які ставили за мету оцінку ефективності застосування цих пристроїв для спрощення відмови від тютюнових цигарок або інших способів вживання нікотину, не виявили статистично значущої переваги даного способу порівняно з нікотинозамісною терапією, та підтвердили, що основним чинником, що впливає на відмову від вживання нікотину, є бажання.

Доведено також, що курці електронних сигарет вживають пару частіше, ніж курці звичайних цигарок дим, що обумовлено простотою .

Типовий змінний картридж для електронної сигарети містить від 6 до 24 мг нікотину, в окремих випадках картриджі можуть містити більш ніж 100 мг нікотину. Для порівняння, дитині з вагою 30 кілограмів достатньо 24 мг нікотину, який потрапить в організм, щоб з'явилася загроза розвитку гострого отруєння або навіть смерть.

Сьогодні світ активно протидіє застосуванню електронних сигарет, в ряді країн ухвалено законодавство щодо регулювання обігу таких пристроїв, в деяких з них заборонено продаж електронних сигарет, що містять нікотин. Проте це не знижує кількості тих, хто використовує такі сигарети, що говорить про потребу інтенсивної профілактичної роботи щодо цього питання.

Для сучасного суспільства притаманним також є швидке формування інтересу підростаючого покоління до вживання алкогольних напоїв.

Незважаючи на віддаленість у часі публікацій В. Бехтерева, І. Павлова, К. Ушинського, Л. Вигоцького, Н. Веденського, П. Лесгафта, С. Шацького та ін., у них міститься багато істотних висновків, які всебічно висвітлюють проблему залучення молоді до спиртних напоїв. Зокрема, В. Бехтерев відзначав, що алкоголізація «не тільки губить сили нинішнього покоління, але і обрушується всім своїм тягарем на майбутні покоління», що веде до прихованої деградації населення [7, 94].

Фізіологічну основу формування звичок розкрив І. Павлов. Він підкреслював, що звички формуються за механізмом умовних рефлексів. У своїй множині вони «надзвичайно ускладнюють, стоншують і уточнюють співвідношення між зовнішнім світом і організмом. . На них засновані наші звички, виховання, дисципліна» [45, 410]. Звідси витікає важлива роль звички у вихованні гармонійно розвиненої особистості, формування поглядів і переконань, навичок і умінь. В. Запорожченко вказує, що на розвиток пияцтва серед молоді значною мірою впливають художні фільми, в яких досить часто демонструються ситуації вживання спиртного. Поступово ці «сцени» формують позитивне ставлення підлітків до вживання алкогольних напоїв. На думку дослідника, власне ставлення до алкоголю підліток не може визначити,

оскільки соціалізація «нав'язує йому вже вироблені штампи і стереотипи, які не завжди, на жаль, відповідають вимогам здорового способу життя». Саме тому необхідно активно виступати проти цих явищ.

Аналізуючи механізми дії спирту на організм і психіку молодої людини, а також характеризуючи наслідки, до яких призводить алкоголізація, В. Татенко, Т. Титаренко та ін. підкреслюють, що важливо вчасно розпізнати факт залучення школярів до вживання спиртного, добитися переорієнтації їх установок по відношенню до алкоголю, виробити стійкий імунітет до різних негативних явищ [1, 5].

Звичка вживати спиртне різко порушує процес формування особистості, веде до морального падіння, звуження кола інтересів, небажання трудитися. Підлітки набувають таких рис, як легковажність і безтурботність, у той же час вони дратівливі і запальні, легко збуджуються, стають злісними і агресивними стосовно оточуючих. Змінюється їхнє ставлення до батьків, вихователів, учителів. Вони грубі й егоїстичні, не зважають на вимоги старших. Вони перестають читати, займатися спортом, бродяжать. Ці підлітки стають небезпечними для оточуючих. Ці психологічні якості роблять їх «важкими» і нерідко штовхають на шлях здійснення різних правопорушень. Аналіз свідчить, що 70% правопорушень неповнолітніх скоюють у нетверезому стані. Злочини, пов'язані з підлітковим пияцтвом, фахівці розділяють на дві групи:

1. Злочини викликані безпосередньо станом сп'яніння - згвалтування; хуліганство.

2. Злочини, викликані потребою дістати, придбати спиртне - крадіжки, грабежі, розбої, спекуляції.

Психіатр І. Янушевський, аналізуючи причини під впливом яких діти і підлітки залучаються до вживання спиртних напоїв, прийшов до таких висновків: навчили батьки - 39%, наслідували дорослих - 33%, привчили старші товариші - 25%, причини не встановлено - 3% [2, 4].

За даними О. Скворцової перше вживання алкогольних напоїв школярами в 70% випадків відбувається під впливом батьків чи близьких родичів. В той же

час не знають про вживання спиртних напоїв дітьми 56% дорослого населення.

Таким чином, алкоголь ослаблює організм, гальмує формування і дозрівання його органів і систем, а в деяких випадках, наприклад при зловживанні, взагалі зупиняє розвиток деяких функцій вищої нервової системи. Чим молодший організм, тим згубніше діє на нього алкоголь. Крім того, вживання алкогольних напоїв підлітками значно швидше, ніж у дорослих, веде до формування у них алкоголізму.

Завдяки рекламі, пиво стало для молоді культовим напоєм. Європейські вчені з'ясували, що саме пиво і часте його вживання стають стартовим механізмом для розвитку у людини алкогольної залежності.

Окрім вживання алкоголю серед підлітків все більш популярним стає неконтрольоване вживання енергетичних напоїв та енергетиків з алкоголем.

Зростання вживання енергетичних напоїв на територіях східної Європи стрімко зростає, так, більш ніж 40 % громадян періодично вживають енергетичні напої. З них від 30 % до 50 % - це підлітки та молоді люди, яким ці напої протипоказані, оскільки мають серйозну загрозу їхньому здоров'ю.

Ринок України щороку поповнюється новими брендами енергетичних напоїв, включаючи такі, що містять у своєму складі етанол.

Популярність енергетиків та слабоалкогольних енергетиків обумовлена їх специфічними властивостями, високим рівнем розповсюдженості та відносно невисокою ціною

Ключові тонізуючі компоненти зазначених напоїв є синтетичний кофеїн, біологічно активні речовини з дозволених лікарських засобів або їх екстрактів, що спричиняють тонізуючий ефект на організм, а також комплекс вітамінів (С, РР, В2, В5, В6, В12).

Головною небезпекою цих напоїв є те, що вміст кофеїну в них в 2-2,5 рази перевищує добову дозу для дорослої людини.

Зважаючи на вищезазначене особливо гостро постає питання вивчення ситуації з рівнем вживання енергетичних напоїв неповнолітніми та профілактики розвитку залежності від легальних стимуляторів.

Так само як і в ситуації з електронними сигаретами, нормативно-правова база з питань їх виготовлення, збуту та вживання все ще залишається недостатньою.

Існує певний взаємозв'язок між схильністю до вживання енергетичних напоїв та статусом підлітка, характеристиками його родини, особливостями проведення дозвілля.

Ключовим мотивом вживання енергетиків підлітки зазначають спрагу (п'ють замість води); та прагнення «збадьоритися, повеселитися». Вагомим чинником у вживанні напою є мотив «подобається», де мова іде як про смакові якості так і про ефекти, що здійснює напій.

Також серед мотивів вживання цих напоїв підлітки зазначають наступні: «на свято»; «за компанію»; «задля результатів в спорті».

Одним з найпопулярніших енергетичних напоїв є «Burn», цей енергетик не містить алкоголю, проте вміст у ньому кофеїну дуже високий: (35 мг/100 г) та посилений теоброміном та екстрактом гуарани, в зв'язку з чим потребує обачності у застосуванні.

Більш «м'який» по вмісту кофеїну енергетичний напій «Red bull» по вмісту стимулюючих речовин не перевищує стандартну дозу міцної кави з цукром, проте містить високий вміст таурину (400 мг/100г.)

Напій «Кола» теж містить кофеїн близько 100 мг/л, що трохи менше ніж вміст кофеїну в чорному та зеленому чаях.

Варто наголосити, що прилучення підлітків до енергетичних напоїв відбувається у віковому проміжку 10 – 16 років, а піком прилучення є вік 13 – 14 років.

Перші спроби вживати енергетичні напої зазвичай вмотивовані інтересом та цікавістю.

Досліди показують, що при регулярному вживанні енергетиків вони провокують безсоння, занепокоєння, нервозність, роздратованість. Депресію, тахікардію, серцеву аритмію, психомоторне збудження. Окрім важких розладів нервово системи виділяють і інші хвороби пов'язані зі зловживанням

енергетичними напоями: ниркову недостатність; хвороби печінки; порушення функцій дихального апарату, серцеву недостатність.

Саме тому продаж енергетиків у багатьох країнах заборонено у роздрібній торгівлі.

Проте найбільш загрозливим явищем на сьогодні є наркоманія, зокрема серед шкільної молоді. Залежність від психоактивних речовин (ПАР) призводить до втрати соціально-духовних якостей та до стрімкої втрати морального і фізичного життя.

Залежність від ПАР (наркотиків) - це хронічне захворювання, його основним проявом є непереборне бажання вживати ПАР, навіть усвідомлюючи всі негативні біологічні та соціальні наслідки.

В сучасних дослідженнях встановлено, що залежність від ПАР це захворюванням центральної нервової системи спричинене змінами біохімії в рецепторах мозку. Активні центри мозку змінюється таким чином, що потреба в наркотичних речовинах стає біологічно обумовленою, а спроба відмовитись від вживання призводить до абстинентного синдрому.

Вперше більшість осіб вживає ПАР добровільно, не рідко ще в підлітковому віці, із різних причин, основною з яких є цікавість. проте повторне вживання з високою вірогідністю може призвести до структурних змін у мозку, у результаті яких людина потім не здатна опиратися інтенсивному потягу до наркотичних речовин. Через те, що вживання ПАР може призводити до фізіологічних змін, залежність розглядають не як нестачу волі чи прояв поганих рис характеру, а як хронічне захворювання, з іншого боку передумовами до першого вживання наркотичних речовин є високий рівень віктимності особистості та схильність до аддикцій.

Наркозалежність це рецидивне захворювання, тобто особи, які лікуються від розладів, пов'язаних з уживанням ПАР, або пройшли таке лікування, мають підвищений ризик повернутися до вживання наркотичних речовин навіть після кількох років відмови.

Дослідження Б. Херсонського, В. Бітенського, Н. Максимової та ін.

підтверджують, що майже всі підлітки, які стали наркоманами, пройшли етап зловживання алкоголем, а особистісні особливості підлітків, які зловживають алкоголем або наркотиками, дуже схожі [37, 56].

Ряд авторів відзначає, що ступінь ризику виникнення наркоманії залежить від акцентуацій характеру підлітків та юнаків. С. Генайло встановив, що наркоманія формується переважно в підлітковому віці в осіб з вираженими тенденціями до самоствердження й негайного задоволення своїх потреб у сполученні зі здатністю до тривалої, цілеспрямованої діяльності, дратівливістю, схильністю до надлишкового фантазування, демонстративному прояві почуттів, наслідуванню й неправді. Ці обставини приводять до зниження соціальної адаптації й сприяють формуванню асоціальних форм поведінки, у тому числі вживанню психоактивних речовин. Ступінь виразності особистісних змін, їх особливості обумовлюються порушеннями (гіпо- і гіперопіка) батьківського відношення й виховання. За даними В. Бітенського, тип акцентуації характеру впливає на виникнення девіації й визначає вибір психоактивної речовини.

Гіпертимні особистості, як правило, схильні до вживання алкоголю, гашишу, інгалянтів або стимуляторів. Виражена ейфорія, відчуття групової згуртованості («сигарета по колу») та спільне переживання незвичних відчуттів роблять наркотизацію надзвичайно привабливою для них. А ось ефекти опію у бездіяльній самоті видається не таким бажаним, як і дія транквілізаторів (розслабленість, сонливість). Цьому типу акцентуації притаманний «первинний пошуковий полінаркотизм», тобто прагнення перепробувати на собі дію різноманітних речовин.

Особи з шизоїдним типом акцентуації можуть надавати перевагу таким наркотичним препаратам, як опій та гашиш, через ефекти які вони спричиняють на організм: лінивий спокій, усамітнення та мрійливість, інгалянти у підлітковому віці допомагають стимулювати фантазії та візуалізувати їх, гашиш створює враження стимулятора творчих здібностей, а алкоголь виступає у ролі комунікативного допінгу.

Особи з епіпептоїдною акцентуацією часто проявляють гіперсоціальність

і тоді вони підкреслено негативно ставляться до ПАР, але можуть зловживати речовинами, які такими не вважають (алкоголь, інгалянти). Епілептоїдний радикал особистості обумовлює прагнення особи переживати якомога інтенсивніші відчуття, тому вони обирають речовини, які «сильно б'ють по мізкам», так, наприклад, спиртні напої вживають міцні й у великих дозах. Найменш привабливими для епілептоїдів є стимулятори, тому що під їх дією у них часто виникають дисфоричні стани [54, 100].

Шкоду для здоров'я підлітків чинять також і шкідливі звички в культурі споживання їжі, що можуть призводити до аддикцій та розладів харчової поведінки: нервової анорексії, нервової булімії, смакової залежності, парорексії, харчових примх, геофагії, бігорексії, сітофобії, орторексії тощо. Найбільш розповсюдженими аддиктивними порушеннями харчової поведінки є нервова анорексія та нервова булімія. Розглянемо більш детально види розладів харчової поведінки та зв'язок їх появи з не конструктивно організованим дозвіллям.

Анорексія (від грецької *an* – заперечення, *orexis* – апетит) – зниження апетиту аж до повної його втрати через порушення в діяльності харчового центру в мозку та/або травної системи організму, ендокринні/нейрогенні/психогенні розлади чи отруєння. Нервова анорексія полягає в нав'язливому прагненні до максимально можливої худорби, цілеспрямоване зниження ваги, що провокується та зберігається індивідом, що має це відхилення. Н. Виничук трактує поняття «нервова анорексія» як психічний розлад, що характеризується прагненням максимально схуднути та втратити вагу.

Зазвичай особи з нервовою анорексією застосовують модель поведінки введення обмежень (дотримуються дієти, відмовляються від солодоців і десертів, а пізніше все більше розширюють список «заборонених продуктів»).

Ознаками нервової анорексії є патологічно низька маса тіла, аменорея, негативне сприйняття своєї маси тіла, пропорцій, фігури. На пізніх стадіях до цих симптомів додається гіпотермія, гіпотонія, опухання тіла, дефіцит

мінералів у кістках, уповільнений темп серцебиття, тріщини і сухість шкіри, ламке волосся та нігті, посиніння та гіпотермія кінцівок, в деяких випадках на тілі починає рости пушок, як у немовлят. Супутніми є і психологічні проблеми: депресія та занижена самооцінка, проблеми зі сном, нав'язливі ідеї, нездоровий перфекціонізм.

Діагностичні критерії анорексії: зниження на 15% і збереження на такому рівні маси тіла з метою досягнення індексу маси тіла Кветелета в 17,5 балів; негативне сприймання образу свого тіла; нав'язливий страх перед ожирінням; умисне уникнення продуктів, здатних викликати збільшення ваги.

Вже наявну нервову анорексію лікують спочатку симптоматично (відкоригувують неправильну систему харчування), а вже потім казуально (виявляють психологічні і ситуативні чинники, що призвели до проблеми). Під час лікування активно залучають рідних та близьких клієнта. Профілактика анорексії полягає у формуванні адекватного образу здорової фігури; формуванні адекватної самооцінки підлітка; психогігієні та пропаганді здорового способу життя.

Булімія (вовчий голод, кінорексія) – розлад харчової поведінки, що супроводжується обжерливістю, після якого настає штучно викликане блювання та інші компенсуючі дії, що наносять шкоду організму. Іноді булімія є наслідком акорії (зниження почуття насичення).

Обжерливість – це порушення режиму харчування, коли людина постійно переїдає, але не супроводжує це ніякими компенсуючими діями. Інколи переїдання є наслідком гіпертрофованої турботи батьків про дитину, що в майбутньому може перетворитися для підлітка у певний ритуал.

Люди з нервовою булімією для схуднення після об'їдання або навіть дозованого вживання їжі, штучно викликають блювання або вживають сечогінні чи послаблюючі засоби, щоб очистити шлунок.

Окрім індукції блювання, підлітки що страждають на булімію можуть проявляти такі неадекватні компенсуючі акти як зловживання проносними засобами і діуретикам; інтенсивні фізичні навантаження або голодування після

булімічного епізоду.

Підлітки з булімією можуть влаштовувати собі застілля на яких можуть з'їдати велику кількість продуктів, майже не пережовуючи та не відчуваючи смаки їжі (такі застілля можуть відбуватись від 2 до 40 разів на тиждень). На них вони вживають солодощі, висококалорійні продукти. Калорійність разової трапези може перевищувати 1500 і навіть більше 3000 калорій.

Діагностичні критерії нервової булімії визначали В. Менделевичта Л Абаслямова. Серед них: безконтрольне вживання їжі у великій кількості (переїдання) постійна заклопотаність їжею; непереборний потяг до продуктів харчування, навіть при відчутті ситості; спроби протидіяти ожирінню (індукція блювоти, зловживання проносними препаратами та засобами що пригнічують апетит препаратами, голодування, виснажливі фізичні вправи); нав'язливий страх ожиріння, надмірна залежність самооцінки від фігури та маси тіла.

Надання допомоги при нервовій булімії: позбавлення деструктивної схеми «обжерство – очищення шлункового тракту» та встановлення правильного режиму харчування; визначення та вирішення проблем, які лежать в основі неправильної схеми харчування; налагодження здорового способу життя, активного дозвілля, посилюючого фізичного навантаження; залучення сім'ї та найближчого оточення до відновлення людини у реабілітаційний період. В профілактиці булімії важливе місце має інформування про небезпеку втручання в роботу шлунково-кишкового тракту, організація змістовного дозвілля, розвиток адекватної самооцінки та здорового сприймання власного тіла.

В класифікацію аддиктивних порушень харчової поведінки А. Котляров відносить смакову залежність. Така залежність може наступати від смаку конкретного продукту (морозиво, шоколад, кава, вершки, піца, суші, газованих солодкі напої тощо). У підлітка відбувається фіксація на приємних смакових відчуттях і в ситуаціях фрустрації він витісняє неприємні переживання вживанням продукту, що є «носієм особливої насолоди».

Бігорексія – психічне захворювання, яким страждають в основному чоловіки, які неадекватно оцінюють власну фігуру й оцінюють інших, виходячи

з того, наскільки ті добре складені. Таке порушення може виникати у випадку коли захоплення ЗСЖ набуває деструктивних форм.

Ще одним негативним наслідком неадекватно побудованої пропаганди ЗСЖ може стати орторексія (від грецького «ortho» – правильний) – це комплекс нав'язливого правильного харчування. Люди стають одержимі здоровим харчуванням, постійно коректуючи свою дієту залежно від власного уявлення про те, які продукти шкідливі, а які – ні (наприклад, вживають тільки сирі фрукти й овочі, або є веганами, фрутаріанами; їдять тільки продукти визначеного кольору) Обмеження можуть стосуватись і питного режиму, наприклад підлітки повністю відмовляються від вживання води, заміняючи їх соками/напоями, або створюють «культ вживання води», що призводить до вимивання корисних речовини з організму.

Порушення харчової поведінки – це розлади, зумовлені тривалим впливом емоційних, поведінкових, психологічних і соціальних чинників, таких як якісні і кількісні характеристики харчування, місце процесу харчування у ієрархії цінностей конкретної сім'ї (самого підлітка), релігійні етнокультурні та соціокультурні стереотипи, традиції щодо харчової поведінки, особистісні причини.

Всі причини аддиктивних порушень харчової поведінки підлітка можна об'єднати в три групи: біологічні, психологічні та соціальні.

До біологічних причин порушень харчової поведінки відноситься гіподинамія, генетичні схильності, стан метаболізму та енергетичного обміну та інші.

Зазначимо що ряд біологічних причини, наприклад гіподинамія, у певній мірі залежать від соціальних чинників та психологічного стану підлітка.

До психологічних причини відносять: низьку самооцінку; депресію; тривожні та агресивні стани; самотність; конфлікти; булінг через специфічну зовнішність; складнощі в комунікації; використання їжі (особливо солодкого) для корекції настрою (як наркотичні чи алкогольні речовини); гіперфагічні реакції на стрес (зловживання їжею під час або після стресу);

Соціальними факторами порушень харчової поведінки є переїдання як комунікативний допінг (під час спілкування із близькими, друзями, колегами); виховання у сім'ї з деструктивними харчовими традиціями; звичка розслабитися і відпочивати за «накритим» столом, вживати їжу під час перегляду фільмів, передач; етнокультурні чинники, мода на конкретний вид їжі, тощо.

Як ми вже зазначали навіть пропаганда ЗСЖ може стати чинником появи розладів харчової поведінки, так до груп ризику щодо розвитку нервової анорексії З. Городенчук відносить танцюристів, борців, бігунів на довгі дистанції, ковзанярів, моделей, акторів, гімнастів та представників інших груп, де заохочується струнка будова тіла.

На харчовий вибір людини значно впливають категорії та правила культури, субкультури, етнічної та професійної груп; споживаючи їжу у присутності інших, підліток наслідує поведінку оточуючих та зазнає групового тиску стосовно споживання тих чи інших продуктів, їх сполучень та норм вживаних обсягів; інформація про їжу активно надходить зі ЗМІ та реклами. У формуванні та корекції харчової поведінки важливою є підтримка близьких.

На формування харчових аддикцій суттєво впливає і зростання доступності їстівних продуктів різні варіанти улюбленої їжі за ціну, яка задовольняє покупця, при чому продукти зберігаються тривалий час, вони розфасовані у індивідуальні упаковки, їх легко придбати і спожити в будь-якому місці.

Крім вищеназваних негативних (шкідливих) звичок є цілий ряд, який не пов'язаний з вживанням окремих речовин, але які, також, негативно впливають на здоров'я людини. Останнім часом все більшу увагу привертає до себе гемблінг (лудоманія, ігроманія).

Захоплення азартними іграми (гемблінг, лудоманія) – це самостійний специфічний вид поведінкових залежностей. Аддикція до азартних ігор, ігроманія, має англійську назву «гемблінг» – від англійського gamble – гра в азартні ігри, ризик. Також в літературі можна зустріти синонімічний термін –

«лудоманія» від латинського *ludo* – граю.

За визначенням міжнародної класифікації хвороб гемблінг відноситься до хвороби, що полягає у частих повторних епізодах участі в азартних іграх, що домінує в житті особи і веде до суттєвого зниження соціальних, професійних, матеріальних і сімейних цінностей, втрати уваги до своїх безпосередніх обов'язків.

Існує велика кількість ігр які особливо інтенсивно витісняють активні, творчі види проведення дозвілля. Це, наприклад, карточні ігри, рулетка, тоталізатор, ставки на спорт, ігрові автомати, лотереї, казино. В той же час до надмірного патологічного захоплення можуть призводити і на перший погляд корисні речі, такі як пазли і кросворди.

Фактори, які можуть привести до ігрової залежності: деструктивне виховання у сім'ї (тиск на дитину); участь у грі батьків, значущих дорослих, знайомих (має велике значення на початковому етапі формування залежності); схильність брати участь у грі з дитинства (карти, доміно, шашки, шахи); переоцінка значення грошей та матеріальних цінностей (імовірно найвагоміший фактор); увага на фінансових можливостях; заздрість більш багатим людям та переконання в тому, що все можна вирішити за допомогою грошей.

До критеріїв F 63.0 (за МКХ-10) діагнозу «Патологічний потяг до азартних ігор» належать: повторні епізоди азартних ігор протягом одного року; поновлення цих епізодів, незважаючи на відсутність матеріальної вигоди, порушення соціальної і професійної адаптації; неможливість контролювати інтенсивний потяг до гри, перервати її вольовим зусиллям; постійна фіксація думок на азартній грі і всьому, що з нею пов'язано.

Патологічна пристрасть до азартних ігор пояснюється деформованою роботою мозку. У патологічних гравців порушені такі психічні функції як сила волі і здатність до прийняття рішень. Ці функції пов'язані зі специфікою розвитку префронтальної області кори головного мозку.

Саме порушення процесів вольового прийняття рішення та неспроможність гальмування імпульсивного потягу призводить до того, що

хронічний гемблер прагне до миттєвого задоволення, не звертаючи уваги на такі серйозні наслідки як втрата роботи, сім'ї та інші життєві негаразди.

На доклінічному етапі, при повторних ігрових епізодах «накопичується досвід» ігрової поведінки і формується перевага ігрового мислення. При реалізації бажання вступити в гру виникає ілюзорно-компенсаторне сприйняття дійсності, що робить гру більш привабливою, призводить до збільшення частоти і тривалості участі в ігрових актах. Тривалість цієї стадії становить від 2 до 5 років. Після завершення даної стадії потяг до азартних ігор стає непереборним, з'являються перші ознаки дезадаптації особистості. Синдром залежності представлений спочатку обсесивним, а потім обсесивно-компульсивним потягом. Проявляється психічний комфорт в ситуації гри і психічний дискомфорт поза нею. На відміну від людей без залежностей лудоман відчуває себе комфортно лише в ситуації гри. При цьому процес гри сприяє зміні актуального психічного стану з негативного на позитивний.

Припинення процесу гри в силу непереборної перешкоди переводить лудомана в стан психічного дискомфорту. Саме це в сукупності з обсесивним потягом формує психічну залежність від азартних ігор і робить потребу в грі нездоланною, а поведінку вимушеною.

Другою складовою синдрому психофізичної залежності від гри є синдром фізичної залежності. Фізичний потяг приходить на зміну обсесивному потягу. Він проявляється непереборним прагненням зіграти, і за ступенем інтенсивності він досягає того ж рівня, що й вітальні потяги або навіть пригнічує їх, наприклад, блокується потреба в сні та їжі. Також зникає боротьба мотивів, грати чи не грати, в цей момент відбувається повне поглинання свідомості лудомана ігровою ситуацією. У випадку програшу відмовитись від продовження гри набагато важче, ніж у випадку виграшу. Поза ситуацією гри спостерігається збереження компульсивного потягу до ігрового процесу, виникає стан загального соматичного неблагополуччя, пригнічений психоемоційний стан. Про ефект «абстиненції» можна говорити у випадку непередбаченого вимушеного припинення гри.

На пізніх етапах ігрової залежності відбувається загострення і деформація особистісних рис, аж до їх зубожіння, посилення психосоціальної дезадаптації, включаючи фінансову неспроможність, кримінальні дії, зниження продуктивності в професійному та побутовому сенсах, постійними конфліктами в сім'ї та її розпадом.

Розвиток особистості припиняється, звужується коло інтересів, кругозір обмежується грою та тим, що з нею пов'язано.

Занадто систематичне та надмірне спілкування з комп'ютером, комп'ютерною грою, особливо дітей, приводить до психічних розладів, порушення психомоторики, сну дитини, формують психічну залежність та нездоровий потяг до віртуальної гри. Особливо мають насторожитися батьки, якщо їхня дитина присвячує азартним іграм багато часу, постійно думає про гру, живе грою. Дитяче захоплення може перерости в міцну залежність [23, 23].

Однією з серйозних проблем нашого суспільства, проблема, яка, якщо нею знехтувати становить загрозу самобутності та майбуттю українського народу є лихослів'я. Мова людини відображає її внутрішній духовний стан.

Матюччя та лайливі слова – це специфічна мовна форма, що є табуованою у суспільстві певною мірою через свій зв'язок з «соромними» темами. Більшість матюків мають зв'язок зі статевими органами та процесом спарювання, а лайка зазвичай торкається копро-сортирної тематики. Крім мату та лайки в українській мові також зустрічаються прокльони – агресивні побажання негараздів та хвороб, що також асоціюються з вульгарністю та невихованістю. Дослідження показують, що коли люди, лаються матом, вони легше переносять біль, адже під час лихослів'я відбуваються сплески адреналіну та інших гормонів, які блокують больові відчуття, але цей ефект тим сильніший, чим рідше в своєму мовленні мовець використовує татуовані слова та конструкції.

З одного боку нецензурна лайка заспокоює людину, тим самим блокуючи більш важкі наслідки (наприклад, фізичну агресію), тобто в певних ситуаціях застосування лайливих слів це свого роду вербалізація більш інтенсивних форм

агресії, в той же час. Якщо вона спрямована на іншу особу, то вона викликає інтенсивні негативні відчуття, що прирівнюється до психологічного насильства.

Зазвичай лихословам не вистачає самоконтролю, і вони не в змозі висловити свої думки належним чином. Їх мова має специфічні знаки і один і той самий корінь використовується в абсолютно різних значеннях в залежності від контексту, таким чином інтонаційна експресивність мовлення зростає, але суттєво знижуються нюанси почуттів, що намагається передати мовець, не достатньою мірою розвивається вокабуляр синонімічних рядів, які можна застосовувати для більш детальної передачі конкретного емоційного стану.

Хоча, нецензурна лайка притупляє душевний біль і переживання. Але чим більше людина лається, тим менш ефективний такий метод боротьби зі стресом, адже як і до хімічних препаратів при довгому застосуванні виникає явище толерантності, так і «чарівна сила» лайливого слова поступово зменшує свої ефекти.

Один із способів подолання цієї шкідливої звички - використання психологічного прийому під умовною назвою «Клянусь своїми грошима». Цей прийом полягає в тому, що той, хто вживає матюччя та лайку поповнюватиме скарбничку певну суму грошей кожного разу, коли дозволить собі лайку.

Для більшої ефективності необхідно залучити людину, яка контролюватиме дотримання правил такої гри. Відкладені гроші бажано витратити не на розваги, а на придбання дійсно необхідної речі.

Також є техніка де замінюють лайливі слова придуманими пристойними «кодовими» словами.

Численні дослідження показують, що практично всі люди лихословлять протягом життя. У деяких категорій людей це взагалі універсальна мова, за допомогою якого вони висловлюють численні емоції (це може бути відчуття радості, болю або ненависті).

Згідно зі статистикою, матюччя становить в юності від 0,3% до 0,7% від усієї промови, тоді як у дорослих цей показник може сягати позначок від 1 до 5% (а в деяких соціокультурних прошарках і більше). Таким чином лихослів'я -

це серйозна проблема, з якою необхідно боротися.

Ніхто з нас не ізолюваний від світу, тому до людської душі прагне проникнути все: і хороше, і погане. Підліток ще не здатен зрозуміти серйозності всього того, що відбувається. І нецензурна лексика сприймається лише як гра в самостійність, дорослість, ознака певної сили, намагання затвердити себе в дорослому оточенні, де «всі так говорять». Якщо в родині постійно турбуються про «екологію мови», то шанси того, що дитина візьме за взірець «вуличний лексикон» майже нульові. Лихослів'я, безсумнівно, впливає на формування морального стрижня в підлітків, тому соціально-педагогічна просвіта батьків з цього питання також є актуальною в аспекті профілактики шкідливих звичок [20, 7].

До найголовніших причин, які сприяють виникненню шкідливих звичок у дітей, відносяться: приклад батьків, значущих дорослих, друзів, реклама та звичайна зацікавленість, бажання зробити на зло, відсутність тепла і захисту в домі, в школі, ефекти групового примушення та спокусливості, ізоляція в суспільному житті, надмірний достаток або навпаки бідність.

Необхідно звернути увагу на той факт, що поява негативних звичок є тільки наслідками, а причини, як зауважують фахівці А. Маюров, Л. Завацька, Н. Максимова, Н. Анісімов, С. Толстоухова та ін., пов'язані з труднощами саморегуляції (відчуття, самооцінка, відношення, турбота про себе) й адаптації. Медичні обстеження довели, що такі залежності не передаються генетично, передається лише схильність до них, яка формується під дією негативних чинників соціального середовища [38, 13].

Д. Трубавіна доводить, що поведінка, яка відхиляється від норми є наслідком: недоліків виховної роботи в системі освіти; особливостей Українського законодавства; недоліків роботи державних служб; нестабільності у суспільстві; вільний доступ неповнолітніх до ЗМІ, які мають змогу безперешкодно тиражувати насильство, розпусту, культ сили; втрата можливості позитивно реалізувати себе через чесну працю [55, 56].

На думку сучасних дослідників серед соціально-економічних, соціально-

психологічних, особистісних та психофізичних чинників, які сприяють поширенню наркоманії, токсикоманії та алкоголізму, можна назвати такі:

1) стресогенність соціального життя, яке іноді призводить до дистресу, тобто такого несприятливого психоемоційного стану, в якому психіка людини не витримує емоційних та психофізичних навантажень.

2) пасивно-споживацька налаштованість особистості. Людина, яка звикла шукати приємних почуттів, задовольень, не докладаючи значних індивідуальних зусиль, праці та творчості, схильна до легких засобів отримання позитивних емоцій за допомогою алкоголю, наркотиків або інших штучних збудників. Споживацька спрямованість особистості породжує ще й негативні явища: нехтування трудовою мораллю та етичними цінностями, як наслідок, потяг до соціальних груп, які дотримуються антисоціального способу життя.

3) толерантність певних соціальних груп або навіть, в деяких випадках, суспільства в цілому, до практики вживання шкідливих речовин.

Йдеться, перш за все, про алкоголь. Традиції та звичаї вживання алкоголю досить поширені в українському суспільстві. Вони асоціюються в повсякденній свідомості із гостинністю, атмосферою свята, святкуванням та відпочинком. Дотримання цих традицій, як відзначає Н. Максимова, є мотивом включення особистості до групи майже в третині випадків вживання алкоголю.

4) до негативних факторів може бути віднесений вплив гірших зразків західної масової культури, які формують у свідомості та підсвідомому сприйнятті культ вседозволеності, жорстокості, агресивності та полегшеної моралі, яка звільняє людину від почуття обов'язку і розмиває критерії добра і зла.

5) вікові особливості молоді, зокрема намагання якомога швидше прилучитися до атрибутів дорослого життя.

6) соціально-психологічні особливості певної частини молоді та інших верств населення, для яких характерний інфантилізм як наслідок патерналістських суспільних відносин радянських часів та залишкового патерналізму, який ще зустрічається в сучасному житті. Почуття комфорту

шукається тут-і-тепер; воля слабка; активність маленька; залежність від зовнішніх впливів висока; моральні принципи - хиткі та нестабільні [13, 6].

Отже, стан вивчення проблеми негативних звичок свідчить про те, що вони призводять до негативних наслідків як конкретній особистості, так і суспільству в цілому. Тому профілактика негативних звичок підлітків є однією з найбільш серйозних проблем суспільства. А здійснювати профілактику доречно через формування у дітей гуманного ставлення до людей. Це планомірний, цілеспрямований вплив на морально-емоційний розвиток людини через організацію умов, в яких формуються її духовна, емоційна, світоглядна сфери та поведінка відповідно до загальнолюдських та національних морально-етичних цінностей.

1.2. Соціально-педагогічна профілактика негативних звичок як соціально-педагогічна проблема

Становлення в Україні громадянського суспільства та розбудова національної демократичної правової держави потребують посиленої уваги суспільства до проблем сучасної загальноосвітньої школи. Однією з таких проблем виступають «зростаючі труднощі у вихованні дітей і підлітків, збільшення кількості аморальних проявів у поведінці, правопорушень і злочинів» [43, 5]. У таких умовах соціально-педагогічна профілактика негативних звичок дедалі більше набуває морального змісту особливо в роботі з підлітками, як найбільш складної (з огляду на віково-психологічні особливості розвитку) групи школярів.

Моральне виховання в сучасній педагогічній науці розуміється як «виховна діяльність школи і сім'ї, що має на меті формування стійких моральних якостей, потреб, почуттів, навичок і звичок поведінки на основі засвоєння ідеалів, норм і принципів моралі, участь у практичній діяльності» [59, 138]. Воно посідає одне з чільних місць у системі соціально-педагогічної

профілактики негативних явищ в молодіжному середовищі і привертає значну увагу представників сучасної науки, зокрема В. Оржеховської, яка наголошує, що суспільство не може ігнорувати зростання бездуховності та аморальності серед підлітків, а тому потрібно протистояти їхньому моральному падінню [44, 50]. Саме недоліки у моральному вихованні, в поєднанні з об'єктивною ситуацією в суспільстві і державі, призводять до втрати підростаючим поколінням ціннісних орієнтирів, збільшення їхніх нахилів до злочинності, наркоманії, проституції, алкоголізму [43, 30].

На думку К. Ушинського найголовнішими шляхами та методами морального виховання є виховне навчання, переконання та роз'яснення, розумна організація праці, відпочинку і розваг у школі та вдома [58, 32].

Питання моральних аспектів профілактичної роботи з підлітками розглядали А. Макеева, В. Бітенський, В. Оржеховська, В. Лютий, Н. Максимова, І. Фіцула, О. Пилипенко, О. Лічко, О. Кирилова [24, 64].

Зокрема, Н. Максимовою ґрунтовно розроблені основні форми, зміст, принципи і напрями превентивної освіти неповнолітніх та їх батьків, Т. Губіно. і Н. Тищенко проведено вивчення системи чинників формування здорового способу життя підлітків.

В. Оржеховська наголошує, що педагогічна профілактика в залежності від вибору об'єкта впливу, змісту профілактичної роботи містить у собі деякі аспекти соціальної профілактики: загально-соціальної, спеціальної, індивідуальної. Вона спрямована на вдосконалення способу життя школярів з використанням суспільства. Як і загальна профілактика, педагогічна спрямована проти явищ соціального життя, які детермінують порушення норм моралі і виступають як один із засобів правильної соціальної орієнтації людей, стимулу суспільно значимої поведінки [43, 50].

М. Галагузова зазначає, що профілактика - це сукупність державних, суспільних, соціально-медичних і організаційних заходів, направлених на попередження, усунення або нейтралізацію основних причин і умов, що викликають різного роду соціальні відхилення в поведінці підлітків [17, 78].

Під профілактикою в соціальній педагогіці розуміють передусім науково обґрунтовані і своєчасно зроблені дії, направлені на:

- запобігання можливим фізичним, психологічним або соціокультурним обставинам у окремої дитини або неповнолітніх, що входять до групи соціального ризику;
- збереження, підтримку і захист нормального рівня життя і здоров'я дитини;
- сприяння дитині в досягненні соціально значущих цілей і розкриття його внутрішнього потенціалу [17, 79].

Питанням взаємозв'язку шкідливих звичок і прояву психічного дискомфорту учнів приділяють увагу А. Гройсман і В. Матвєєв.

Аналізуючи причини порушення поведінки у підлітків, форми прояву порушення поведінки, автори підкреслюють, що боротьба зі шкідливими звичками та їх профілактика - сумісна справа лікарів і педагогів. Вони звертають увагу вихователів на деякі специфічні методи корекції поведінки учнів, що включають педагогічні, медичні форми дії, а також вплив сім'ї. Обґрунтовано це деякими причинами. По перше, не знаючи медико-психологічних аспектів проблеми, вчителі пізно звертають увагу лікарів на проблемних учнів. В основному, це відбувається, коли пристрасть до алкоголю і неправильна поведінка набувають хворобливого характеру, що, природно, пригнічує ефективність медико-корегуючих дій. Автори підкреслюють, що шкідливі звички за своєю сутністю різноманітні і мають тенденцію до зміни. Їх зовнішні прояви мають свої особливості в період вікових криз. Це часто випускають з уваги, що призводить до слабкої результативності виховного процесу [41, 53].

Виховання підростаючого покоління, формування моральної свідомості та профілактика шкідливих звичок у підлітків і молоді посідає найвищий щабель у системі таких категорій людського буття, як інтереси й ідеали, гармонія, краса, значення і щастя життя, творча праця, програма і ритм життєдіяльності [13, 5]. І це закономірно - хороше здоров'я є найбільшим

соціальним благом, що задовольняє життєві потреби людини. Здоровий спосіб життя - основа основ, на базі якої ґрунтується вся повнота і інтенсивність багатоманітної життєдіяльності людини. Від його розвитку і якісних характеристик залежить повноцінне життя, високий потенціал фізичної, психічної і розумової працездатності особистості.

Загальноосвітній навчальний заклад як соціальний інститут володіє низкою унікальних можливостей для успішної реалізації первинної профілактики негативних звичок підлітків, а саме: можливість формування моральної свідомості під час навчально-виховного процесу й контролювати їх засвоєння; вплив на рівень домагань і самооцінку; зв'язок із сім'єю підлітка для аналізу і контролю сімейної ситуації.

Основними напрямками профілактики в загальноосвітньому закладі є:

- розробка спеціальних освітніх профілактичних антинаркотичних, антиалкогольних, антитютюнових програм та впровадження їх у навчальний процес; організація позашкільного дозвілля в соціально позитивних групах, що дають можливість підліткам реалізувати свої потреби, інтереси, ініціативу; прищеплення батькам знань та навичок визнання симптомів і ознак уживання шкідливих речовин, навчання форм та методів впливу на підлітків з метою спонукання їх до здорового способу життя [51, 20].

До найбільш поширених заходів профілактики негативних звичок відносять: профілактичну роботу в сім'ї і в навчальних закладах, діяльність служб і роботу з групами ризику, використання ЗМІ та різних видів рекламної продукції для антинаркотичної пропаганди та популяризації здорового способу життя, профілактику на основі діагностики генетичної схильності [51, 30].

Розкриваючи роль школи як центру антиалкогольного виховання учнів, науковці [5, 33] відзначають, що основним чинником попередження первинного споживання алкоголю і підвищення антиалкогольної активності виступає педагогічне формування тверезого способу життя. У пропагандистській і профілактичній роботі з попередження пияцтва і алкоголізму серед школярів особливого значення набуває професійна компетентність педагога.

Розкриваючи методику цілеспрямованого формування антиалкогольних поглядів і відчуттів, стійких переконань у перевагах тверезого способу життя, автори пропонують змістовний матеріал з протиалкогольного виховання учнів у системі загальноосвітніх навчальних закладів освіти. Первинна педагогічна профілактика передбачає виховання антинаркогенної, антиалкогольної, анти тютюнової спрямованості особистості учня, його морально-психологічної стійкості як основного характерологічного утворення, що відіграє вирішальну роль у критичних ситуаціях, ситуаціях вибору, пропозиції психоактивних речовин.

Сучасні дослідники, які займаються проблемою негативних звичок в тому, що саме заходи первинної, превентивної профілактики спрямовані на забезпечення умов, які сприяють збереженню фізичного, психічного і соціального здоров'я, і на запобігання несприятливому впливу на нього чинників соціальної і природної сфери повинні спрямовуватись основні зусилля. Первинна профілактика є масовою і найбільш ефективною, повинна ґрунтуватися на системному дослідженні впливу умов і чинників соціального і природного середовища на здоров'я населення. Вона повинна включати запобіжні заходи, що несприятливо впливають на наркопровокуючі чинники і підвищують стійкість людини до несприятливих соціально-психологічних чинників [30, 42].

У сучасних умовах метою первинної профілактики негативних звичок неповнолітніх у загальноосвітніх закладах стає зміна ціннісного ставлення дітей і молоді до наркотиків, формування особистої відповідальності за свою поведінку; запобігання вживанню молоддю наркотичних речовин за рахунок формування моральної свідомості, формування антинаркотичних установок, профілактичної роботи, що здійснюється фахівцями в освітньо-виховних закладах.

Стратегія первинної профілактики передбачає активність профілактичних заходів, спрямованих на формування особистісних ресурсів, що забезпечують розвиток у дітей та молоді соціально-нормативного життєвого стилю з

домінуванням цінностей здорового способу життя, дієвої установки на відмову від прийому наркотичних речовин; формування ресурсів сім'ї, що допомагають виховувати в дітей та підлітків законслухняну, успішну, відповідальну поведінку; упровадження в освітнє середовище інноваційних соціально-педагогічних технологій, що сприяють розвитку цінностей здорового способу життя і мотивів відмови від «проби» та прийому психоактивних речовин; розвиток соціальної інфраструктури, що допомагає сім'ї як мікросоціальному оточенню дитини.

Вторинна профілактика передбачає в основному діагностування та виявлення залежності підлітків від психоактивних речовин.

Третім видом педагогічної профілактики є система заходів, спрямованих на корекцію поведінки учня, його перевиховання, переорієнтацію та реабілітацію хворих на алкоголізм і наркоманію.

Здійснюється на основі результатів організаційно-аналітичних заходів вторинної профілактики [19, 63].

Ефективна педагогічна профілактика негативних звичок учнів неможлива без широкого залучення до цієї роботи батьків, учителів-предметників, класних керівників, соціальних педагогів, психологів, медпрацівників, при необхідності і спеціалістів медичної (лікар-нарколог) та правоохоронної (служба у справах дітей, кримінальна міліція) служб. Їхні зусилля повинні бути спрямовані на раннє виявлення початку вживання молоддю психоактивних речовин. Тому вони мають бути добре проінформованими про ознаки, які на це можуть вказувати [34, 32].

Важливими методами профілактики є: метод спостереження. Він забезпечує найбільш компетентне вивчення тих чи інших педагогічних явищ, дозволяє зібрати об'єктивний і досить об'ємний матеріал, однак він не може розкрити в усній повноті особистість підлітка.

Поряд з методом спостереження використовується бесіда, що має на меті збір фактичного матеріалу, з'ясування й уточнення питань, що не може бути розкрито тільки одним спостереженням. Під час бесіди підліток мимоволі

розкриває властиві йому моральні якості, відношення до моральних цінностей, суспільних обов'язків, до товаришів, розкриваються його інтереси і захоплення [51, 32].

Оскільки у дозвіллевій діяльності поєднуються такі цілі як виховання і відпочинок, то і добір методів повинен ґрунтуватись на основі цих цілей, а також на основі тієї чи іншої форми.

В. Бочелюк в організації дозвілля виділяє наступні методи:

1. Метод емоційної інтеграції спільності.
2. Метод зняття психологічної дистанції.
3. Метод концентрації форм спілкування з активізацією ігрового спілкування.
4. Метод режисури контактів [39, 52].

Послідовним уявляється групування методів морального виховання, запропоноване І. Мар'єнком. Воно будується на одній підставі (методи аналізуються як способи цілеспрямованого впливу вихователів). Автор виділяє пояснювально-репродуктивні методи (виклад, пояснення, повчання, переконання); методи привчання і вправи (інструктаж, показ, тренування, доручення); проблемно-ситуаційні методи (постановка моральних завдань, створення колізій, зміна мотивів діяльності); методи стимулювання (схвалення, похвала, довіра, оцінка, заохочення, подяка, нагорода); методи гальмування (догана, попередження); методи керівництва самовихованням учнів (поради щодо вибору власного ідеалу, поради щодо самоаналізу, самооцінка особистої поведінки, поради щодо вироблення навичок самонавіювання, самонаказу, самосхвалення, самозасудження). Така система методів морального виховання має свого адресата - учнівську молодь [35, 3].

Формами соціально-педагогічної профілактики негативних звичок серед підлітків у загальноосвітньому закладі є: усні журнали; тематичні виховні години; соціально-психологічні тренінги; зустрічі з медичними працівниками, представниками правоохоронних органів; зустрічі з підлітками, котрі позбавилися шкідливих звичок; тематичні вечори; вечори запитань і відповідей;

конференції; КВК; спортивні свята; круглі столи; тематичні години інформації; профілактичні консультації; перегляд й обговорення документальних фільмів; факультативні заняття з даної проблеми; відеолекторії; ігрові години; вечори відпочинку; тематичні виставки; тематичні конкурси [55, 24].

Загальним фоном і умовою успішної профілактичної роботи в школі стає перебудова й інтенсифікація навчально-виховного процесу та позанавчальна діяльність. Практика свідчить, що там, де цієї умови дотримуються, соціалізація відбувається інтенсивніше, у декілька разів зменшуються рецидиви протиправної поведінки, блокуються умови, які породжують злочинність [49; 125].

Отже, профілактика негативних звичок підлітків ґрунтується на своєчасному виявленню та виправленню негативних інформаційних, педагогічних, психологічних, організаційних факторів, що зумовлюють відхилення в психологічному та соціальному розвитку дітей та молоді, в їхній поведінці, стані здоров'я, а також в організації життєдіяльності та дозвілля. Тому проблема попередження негативних звичок у школярів гостро актуальна, й вимагає оперативних та конкретних заходів з її вирішення.

Основні зусилля мають бути пов'язані із первинною профілактикою шкідливих звичок для підростаючого покоління, а також із організацією змістовного дозвілля.

Дозвілля виступає найсприятливішою сферою реалізації інтересів особистості і, водночас, задоволення потреб, має значні потенційні можливості виховання всебічно розвиненої особистості.

Організація корисного, педагогічно доцільного, активного дозвілля, яке вирішує виховні завдання, була і залишається однією з найактуальніших педагогічних проблем.

Висновок до першого розділу

Негативні (шкідливі) звички являють собою сформовану дію, виконання якої за певних обставин стало потребою, проте яка є соціально несхвальною. Позитивні, корисні звички - дорогоцінне надбання особи, вони сприяють її духовному зростанню. Негативні, шкідливі - суперечать суспільному прогресу, їх слід змінювати в процесі виховання і перевиховання людини.

Звичка належить до сфери моральної поведінки. Адже моральне виховання спрямоване на прищеплення і розвиток моральних почуттів, міцних переконань і потреби поводити себе згідно з моральними нормами, прийнятими в суспільстві, виховання патріотизму, колективізму, свідомої дисципліни та організованості, громадянської і соціальної відповідальності, непримиренності до аморальних вчинків людей, до порушників норм і правил культурної поведінки.

Профілактика ґрунтується на своєчасному виявленню та виправленню негативних інформаційних, педагогічних, психологічних, організаційних факторів, що зумовлюють відхилення в психологічному та соціальному розвитку дітей та молоді, в їхній поведінці, стані здоров'я, а також в організації життєдіяльності та дозвілля. Тому профілактика негативних звичок підлітків є однією з найбільш серйозних проблем суспільства.

РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ДОЗВІЛЛЯ ПІДЛІТКІВ ЯК НАПРЯМУ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ В УМОВАХ РАЇВСЬКОГО ЛІЦЕЮ РАЇВСЬКОЇ СІЛЬСЬКОЇ РАДИ СИНЕЛЬНИКІВСЬКОГО РАЙОНУ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ОБЛАСТІ.

2.1. Організація дозвілля підлітків як напрямок соціально-педагогічної профілактики негативних звичок

Беззмисловне проведення підлітками вільного часу призводить до посилення криміногенної ситуації в державі, поширення шкідливих звичок, зростання серед неповнолітніх числа наркоманів, ВІЛ-інфікованих.

Ситуація ускладнюється тим, що за останні роки збільшилась кількість неповних сімей, які за даними державної доповіді про становище сімей в Україні складають майже 25%, у неповній сім'ї, де, як правило, одна мати змушена працювати, значно зростає шанс, що дитина залишається бездоглядною [47; 2].

Англійське слово (leisure) бере свій початок з латинської мови (ligere), що означає «бути вільним». З латинської мови у французьку прийшло (loisir), що означає «бути дозволеним», а в англійську таке слово, як (license), що означає «бути вільним» (воля уникати правил) всі ці слова є спорідненими і обумовлюють вибір і відсутність примушення. В Стародавній Греції слово дозвілля (schole) означало «серйозна діяльність без тиску необхідності». Англійське слово (school) пішло від грецького слова schole, (дозвілля), що передбачає остаточне з'єднання між дозвіллям і освітою [18, 63]. Дозвілля може, таким чином, включати в себе й відпочинок і працю.

Більша частина дозвілля в сучасному суспільстві зайнята різними видами відпочинку, хоча поняття «дозвілля» включає в себе такі види діяльності, як продовження освіти, суспільна робота на добровільних засадах.

Останнім часом збільшилося число робіт присвячених проблемам молодіжного дозвілля (А. Капська, Б. Титов, Г. Ірза, Л. Завацька, О. Безпалько, О. Кін, Т. Гончар), вихованню особистості в клубах та тимчасових об'єднаннях за інтересами (А. Волохов, В. Кутєв, Д. Пенішкевич, Д. Малков, І. Фришман, М. Бушканець, Н. Заверико, Н. Бабенко, О. Карпенко, С. Пішун), роботі з підлітками за місцем проживання (А. Рега, В. Бочарова, Г. Корда, І. Василенко, І. Чернишенко, Л. Коган), [15;23] ототожнюється з вільним часом (А. Куракін, В. Фат'янов, Ф. Махов), з формами позашкільної і позакласної роботи (Б. Вульфів, Л. Ніколаєва, М. Поташнік), і навіть з поза навчальним часом (Л. Балясна, Т. Сорокіна) [60,281].

Надзвичайно актуальною проблемою є те, що в підлітків не формується дозвіллева культура, що обумовлює невміння раціонально використовувати вільний час, обирати цікаві форми дозвіллевої діяльності, наповнювати їх цікавим змістом.

Надмірна кількість вільного часу, особливо якщо він з ряду причин не може бути належним чином організований, містить у собі серйозну небезпеку. Зростання вживання алкоголю, наркоманія, проституція, неробство може призвести до не сформованості самих потреб у культурному проведенні дозвілля, в його активних видах. Саме у зв'язку з необхідністю організації дозвілля ми звертаємося до його культури, яка виступає невід'ємною складовою культури суспільства, загальної культури особистості. Культура дозвілля - це, перш за все, внутрішня культура людини, що передбачає наявність у неї певних особових властивостей (склад розуму, характер, організованість, потреби й інтереси, уміння, смаки, життєві цілі, бажання), які дають змогу змістовно і з користю проводити вільний час. До того ж, як відзначають дослідники, «від уміння організувати час свого дозвілля багато в чому залежить соціальне самопочуття людини, її задоволеність своїм вільним часом у цілому» [31, 231].

Щодо закладів культури і мистецтва, відвідування яких потребує сформованих культурних орієнтацій, смаків, певного рівня знань, зазначимо,

що їх діяльність привертає увагу молоді значно рідше, навіть за умов наявності цих закладів у місці проживання (музеї, театри, картинні галереї, художні виставки). Таким чином, сприяти зростанню рівня потреб молоді в культурному проведенню дозвілля необхідно через розвиток його інфраструктури, тобто через створення умов, необхідних як для формування, так і для реалізації культурних потреб. Цілком очевидно, що у сфері молодіжного дозвілля необхідні перетворення, спрямовані на оновлення і вдосконалення системи регулювання вільного часу і дозвілля молоді. Розгляд питання регулювання вільного часу молоді є важливим і у зв'язку з тим, що на формування особи молодої людини, на рівень її розвитку саме роблять вплив ті види діяльності, яким вона віддає перевагу в години дозвілля [26, 163].

Нашу увагу привернув підхід Б. Куракіна, який визначає такі групи дозвіллевой діяльності:

1. дозвілля як споглядання, пов'язане з високим рівнем культури і інтелекту; це стан розуму і душі. В цій концепції дозвілля розглядається з точки зору ефективності, з якою людина робить будь-що.

2. дозвілля як діяльність, характеризується як діяльність не пов'язана з роботою. Це визначення дозвілля включає цінності самореалізації.

3. дозвілля як вільний час, час вибору. Цей час може бути використаний по-різному, причому він може бути використаний для діяльності пов'язаною з роботою. Дозвілля розглядається як час, коли людина займається тим, що не є її обов'язком.

4. дозвілля інтегрує три попередні концепції, стирає грань між «роботою» і «не роботою» і оцінює дозвілля в термінах, що описують людську поведінку. Включає в себе поняття часу і відношення до часу [3, 15]. Б. Вульфів і Т. Сорокіна виділяють реальне дозвілля (суспільно-корисне) і нереальне (асоціальне, особистісно-значиме) дозвілля. Реальне дозвілля ніколи не знаходиться в розриві як з самою особистістю, так і з суспільством. Навпаки, це стан діяльності, створення свободи із необхідних щоденних справ, часу для відпочинку, самореалізації, розваги. Нереальне дозвілля - це, перш за все,

насильство, або над собою, або над суспільством, і, як результат, руйнування себе і суспільства. Нереальне дозвілля, обумовлено невмінням проводити свій вільний час, це безцільне марнування часу, що призводить до асоціальних вчинків [4, 101].

М Каплан вважає, що дозвілля - це набагато більше, ніж просто вільний час або перелік видів діяльності, спрямованих на відновлення. Дозвілля слід розуміти, як центральний елемент культури, що має глибокі і складні зв'язки з загальними проблемами роботи, сім'ї, політики [42, 18].

Більшість української молоді (за результатами соціологічних досліджень 2020 р., 60%) не має можливості задовольнити свої культурні потреби на достатньому рівні. Визначальними факторами, які негативно впливають на задоволення культурних потреб молоді, є низький рівень її матеріального становища, скорочення мережі закладів культури й дозвілля та відсутність чіткої стратегії державної політики у формуванні культурного попиту, яка орієнтувала б молодь на залучення до національних і світових культурних цінностей, збагачуючи її дозвілля більш естетично спрямованими формами.

Дозвілля і відпочинок у підлітків не часто асоціюється з культурними подіями і закладами. Відпочинок учасники фокус-груп описували як простір для відновлення себе і власного ментального здоров'я. Також зазначали, що відпочинок для них - це можливість не витися і не думати про навчання. Частина молодих людей, які мають часткову зайнятість у сфері послуг, згадували, що відпочинок для них - це задоволення базових потреб, наприклад, сон. Підлітки які мають додаткове трудове навантаження у сфері інформаційних технологій, зазначали, що іноді їхня робота і відпочинок не мають відмінностей. Крім цього, ці підлітки майже не розділяють поняття «відпочинок» і «дозвілля». Лише деякі зазначають, що відпочинок пов'язаний з відновленням сил і відбувається скоріше у приватному просторі. В той же час дозвілля підлітки пов'язували з публічними місцями та громадськими просторами міст, рідше із закладами культури.

Рівні дозвілля:

- пасивний відпочинок як найпростіший рівень дозвілля, що не має перспективних цілей, дозволяє звільнитися від виробничої перевтоми, побути у спокої, психологічно розслабитися;

- розважальне дозвілля включає прогулянки, спортивні та видовищні шоу, відвідування театрів, ігри; розважальне дозвілля вимагає від людини певної підготовки, вольових зусиль, застосування фізичних та психічних сил;

- пізнавальне дозвілля передбачає активну участь людини у дозвіллевій діяльності, спілкування в хобі-групах, з однодумцями, формує світогляд людини, розвиває її духовний світ;

- творче дозвілля характеризується духовною насиченістю, соціальною активністю, сприяє культурному збагаченню, створенню нових духовних цінностей [40; 149].

А. Капська зазначає, що особлива цінність дозвілля полягає в тому, що воно може допомогти підлітку реалізувати те краще, що в ньому є [27, 163].

Л. Завацька підкреслює значення виділення у методиці організації дозвіллевої діяльності такої вікової групи як підлітки зумовлено тим, що даний вік є тим періодом у житті людини, від якого найбільшою мірою залежить його соціалізація, формування ціннісних орієнтацій, моральних принципів, становлення як цілісної і самоцінної особистості.

Незважаючи на те, що в 12-15 років складаються певні моральні уявлення і ціннісні орієнтації, вони ще недостатньо стійкі і піддаються корекції. Така корекція може відбуватися як у бік соціально значущий, так і асоціальний.

На основі узагальнення наукових підходів до класифікації видів дозвілля, можна визначити такі особливості дозвілля підлітків. Воно:

- має яскравий фізіологічний, психологічний та соціальний аспекти;
- базується на добровільності вибору роду занять і ступеня активності;
- обумовлює не регламентовану, а вільну творчу діяльність;
- формує і розвиває особистість;
- сприяє самовираженню, самоствердженню і саморозвитку особистості через вільно обрані дії;

- розуміє потребу у свободі та незалежності;
- сприяє розкриттю природних талантів і набуттю корисних для життя вмінь і навичок;
- стимулює творчу ініціативу підлітків;
- сприяє задоволенню потреб особистості;
- сприяє формуванню ціннісних орієнтацій;
- виступає як своєрідна «зона обмеженого втручання дорослих»;
- сприяє об'єктивній самооцінці підлітків;
- забезпечує задоволення, веселий настрій;
- сприяє самовихованню особистості;
- формує соціально значущі потреби особистості і норми поведінки у суспільстві;
- виступає як активність, що контрастує з повним відпочинком;
- виступає в якості опозиції до навчального часу;
- достатньо широке в своєму змістовному розумінні.

Таким чином можна констатувати, що підґрунтям дитячо-юнацького дозвілля виступає творча поведінка, що реалізується у вільний для вибору роду занять час і характеризується особливою мірою активності просторово-часового середовища, внутрішньою детермінованістю (потребами, мотивами, установками, вибором форм і способів поведінки) і зовнішньою (факторами, що породжують поведінку) [15, 102].

Особливістю дозвіллевої діяльності підлітків стало прагнення до психологічного комфорту в спілкуванні, прагненні набути певних навичок спілкування з людьми різного соціально-психологічного складу. Спілкування в умовах дозвіллевої діяльності задовольняє, перш за все, такі потреби: в емоційному контакті, співпереживанні; в інформації; в об'єднанні зусиль для спільних дій.

Потреби у сфері дозвілля мають певну послідовність вияву. Задоволення однієї потреби породжує звичайно нову. Це дозволяє змінювати вид діяльності й збагатити дозвілля. У сфері дозвілля повинен здійснюватися перехід від

простих форм діяльності до більш складних, від пасивного відпочинку - до активного, від задоволення більш глибоких соціальних і культурних прагнень, від фізичних форм рекреації - до духовної насолоди, від пасивного засвоєння культурних цінностей - до творчості. Зрозуміло, кожний відпочиває по-своєму, виходячи з власних можливостей і умов. проте є низка загальних умов, яким повинно відповідати дозвілля, щоб бути повноцінним. Ці вимоги витікають з тієї соціальної ролі, яку покликала відігравати дозвілля.

1. Засіб виховання й самовиховання людини, формування всебічно, гармонійно розвиненої особистості. При виборі й організації тих або інших занять, форм дозвіллевої діяльності необхідно врахувати їх виховне значення, чітко уявляти, які якості особистості вони допоможуть сформувати або закріпити в людині.

2. Формування у хлопців і дівчат особистісних якостей, що сприяють змістовному та активному проведенню вільного часу.

3. Повинно бути різноманітним, цікавим, носити розважальний і ненав'язливий характер.

Єдиний спосіб забезпечити саме таке дозвілля - це надання можливості кожному активно проявити себе, свою ініціативу в різних видах відпочинку й розваг [8, 28].

Отже, організоване дозвілля збагачує особистість підлітка:

- відкриває світ духовно значущого дозвілля вітчизняної культури;
- дає можливість почувати себе значущою особистістю, реалізувати себе в шкільному та позашкільному житті, прилучати до творчості;
- зрозуміти соціальну значущість спілкування з однолітками, учителями, батьками;
- допомагає знайти захист від негативних явищ у сім'ї, навчанні, житті.

Тому організація змістовного дозвілля неповнолітніх є провідним завданням діяльності соціального педагога в школі. А завдання школи полягає у створенні умов для самореалізації особистості через дозвіллеву діяльність, яку можна побачити на прикладі роботи шкіл м. Запоріжжя.

2.2. Роль соціального педагога у організації змістовного дозвілля підлітків на прикладі роботи Раївського ліцею та Синельниковської загальноосвітньої школи №5 м. Дніпропетровської області.

Метою професійної діяльності соціального педагога в організації дозвілля є необхідність формування духовно-моральних цінностей особистості, її емоційно-естетичного, інтелектуального потенціалу, розвитку творчих здібностей в умовах дозвілля.

У роботі з дітьми соціальний педагог враховує всі особливості організації їх вільного часу. До таких особливостей необхідно віднести принципи, якими повинен керуватися соціальний педагог:

1. Принцип добровільності. Соціальний педагог не повинен силою залучати дитину до співпраці. Бона має добровільно на це погодитися.

2. Принцип довіри. Цей принцип полягає в тому, що соціальний педагог не повинен виражати сумнівів щодо правдивості інформації, яку надає про себе дитина.

3. Принцип відкритості. Діти дуже чутливі до неправди, тому соціальному педагогові треба бути відкритим і чесним у спілкуванні з дітьми.

4. Принцип прийняття цінностей іншої людини.

5. Принцип урахування інтересів дитини.

Соціальний педагог в процесі роботи:

- активізує соціальну систему дозвілля, функції та принципи організації дозвілля та види, форми й зміст дозвіллевої діяльності;

- використовує методику підготовки і проведення ігор, конкурсів, свят як основних форм дозвілля з учнівською молоддю та іншими верствами населення;

- технологію проведення вуличної ігротеки.

- застосовує знання з основ дозвіллезнавства на практиці;

- формує у дітей та підлітків основи дозвіллевої культури особистості;

- доцільно організовує ігрову та дозвіллево-розважальну діяльність;

- творчо працює з матеріалами практичного досвіду проведення дозвіллевої діяльності;
- розробляє план проведення різних форм годин дозвілля;
- здійснює презентацію власних проектів дозвіллевих програм;
- критично оцінює досвід та результати власної творчої діяльності [9, 32].

Специфіка професійної діяльності соціального педагога з вихованцями в культурно-дозвіллевій сфері виявляється в таких її особливостях: по-перше, вона має нерегламентований характер і, по-друге, засобами виховання є мистецтво та художня творчість.

Соціальний педагог виступає організатором різного роду свят, які розширюють світогляд школярів, сприяють їх всебічній обізнаності, формування необхідних моральних якостей [16, 9].

Зміст морального виховання соціально-педагогічній профілактиці негативних звичок в учнів зумовлений вимогами суспільства до формування всебічно розвиненої особистості, рівнем його моральності.

Ефективність морального аспекту соціально-педагогічного виховання учнів залежить від таких чинників:

створення в навчальному закладі психологічного клімату поваги до моральних норм, правил людського співжиття;

відповідність змісту соціально-педагогічного виховання його меті й рівню морального розвитку школярів;

раціональне співвідношення між словесними і практичними методами виховного впливу, що забезпечує єдність моральної свідомості і поведінки;

своєчасне застосування виховних заходів, акцентування уваги на попередження аморальних явищ в учнівському колективі;

подолання авторитарного стилю у ставленні педагогів до виховання, побудова його на принципі гуманізму.

Особливо важливо, щоб декларовані соціальним педагогом моральні принципи підтверджувалися його моральною практикою.

Професійна діяльність соціального педагога в дозвілльєвій сфері базується на його постійному прагненні до більш поглибленого пізнання учасників, виявлення їх психологічних, професійних, вікових, соціальних особливостей. Це пізнання повинно протікати в динаміці, у розвитку, бо кожний день, кожна репетиція, кожне свято збагачують учасників, змінюють їх внутрішній світ. Соціальний педагог повинен чітко виявляти духовні інтереси та можливості (творчі, виконавські, психологічні) кожного учасника, його морально-естетичний потенціал, слабкі та сильні сторони [13, 4].

Слід також зазначити, що вивчення соціальним педагогом вихованців повинно бути цілеспрямованим і систематичним. Воно здійснюється з метою вдосконалення всіх сторін діяльності учнівського колективу та досягнення максимального ефекту.

У практичній роботі соціального педагога особливе місце обіймають довірливі контакти з учасниками як на заняттях, репетиціях, так і на вечорах відпочинку, спортивних змаганнях. У цих природних умовах, пізнаючи інтереси, внутрішній світ, психологічні особливості учасників, спосіб їхнього життя, соціальний педагог, з одного боку, глибше розуміє їх, а з іншого – оцінює себе, аналізує свої вчинки, методи та прийоми впливу. І саме соціальні педагоги відіграють в цьому неабияку роль. Соціальний педагог повинен поєднувати в собі якості психолога, організатора, керівника. І в той же час намагатися максимально наблизитися до дитячих душ, зрозуміти їх та завоювати великий авторитет.

Його завдання - підтримувати та зміцнювати позитивні почуття юних талантів: стимулювати, творчий ентузіазм, взаємоповагу, намагатись робити емоції учасників усвідомленими та керованими, а отже, не лише особистими, але й соціальними; підтримувати бажання виконавця змінити себе під впливом позитивних рис характеру образу, втіленого на сцені; навчати здійснювати самооцінку власної творчості; формувати навички бачити себе в колективі, діяти цілеспрямовано, відчувати впевненість у власних силах [27, 63].

Ефективність та результативність соціально-педагогічної профілактики

негативних звичок учнів у навчальних закладах великою мурою залежить від наявності сприятливих соціально-психологічних умов її реалізації.

Спілкуючись з С. Турченюком, директором Раївського ліцею, на базі якого проводилося дослідження, ми з'ясували, що більшість вчителів застосовують у своїй роботі інформаційний підхід, тобто основними, на жаль, є такі форми роботи як виховні години, лекції, бесіди, години спілкування тощо. Дуже рідко проводяться соціально-психологічні тренінги, рольові ігри. Причинами цього, зі слів працівників закладів, є відсутність кваліфікованих спеціалістів, які б систематично займалися даною роботою.

Психологом закладу розроблена програма «Мистецтво бути здоровим», яка діє в Раївському ліцеї. Дана програма складається з комплексу зустрічей:

- 1) зустріч - «Кодекс здоров'я»
- 2) зустріч - «Смертельно небезпечна забава», ток-шоу «Стоп! Наркотик!»
- 3) зустріч - «Загадкова хвороба століття»
- 4) зустріч - міні вистава «Люди! Будьте людьми!»
- 5) зустріч - «В гармонії з собою і світом».

Протягом циклу зустрічей реалізується мета програми - пропаганда здорового способу життя.

В школі існує «Рада профілактики правопорушень серед неповнолітніх», яка проводить систематичні бесіди про відвідування занять у школі, відношення до навчання, поведінки на уроках, культуру поведінки і спілкування з однолітками, зі старшими за віком учителями, батьками, шкідливість куріння, вживання наркотичних речовин, венеричні захворювання і токсикоманія; зайнятість у гуртках за інтересами, спортивні секції. Залучаються учні до підготовки та проведення позакласних заходів.

На базі школи діє клуб «Підліток» і правова секція «Закон і ти», спортивні секції, факультативні курси з інформатики для учнів 8-х. класів, ансамбль «Вербиченька».

Класні керівники організують екскурсії та поїздки по визначним місцям

України. Проводять бесіди на теми: «Справжній друг - найбільший скарб», «Не завдавай шкоди собі і друзям», «Шануймо старість», години спілкування: «З чого починається злочин? Чи можна обійтися без конфлікту?», «Не засмічуй душі і тіла» тощо.

У Синельниковській загальноосвітній школі I-III ступенів №5 також існує Рада з профілактики правопорушень. До неї входять: адміністрація, соціальний педагог, практичний психолог, педагог - організатор, голова батьківського комітету, голова учнівського самоврядування.

З метою попередження бездоглядності, наркоманії було створено загін учнів, вчителів, батьків для проведення рейдів у місця дозвілля учнів (комп'ютерні клуби, дискотеки) з метою виявлення неповнолітніх, які вживають наркотичні та психотропні речовини. Склад загону: заступник директора з виховної роботи, практичний психолог педагог-організатор, вчитель права, вчитель ОБЖ, голова БК, член БК. Загін працює за складеним графіком проведення рейдів у місця дозвілля учнів.

Соціальним педагогом, практичним психологом, вчителем ОБЖ розроблено та проведено цикл лекцій щодо пропаганди здорового способу життя: «Профілактика ВІЛ/СНІДу» (учні 8-11 класів), «Скажи наркотикам «Ні» (учні 8-9 класів), «Здоров'я - найвища цінність», «Алкоголь - явище соціальне чи духовне». Проведено психолого-педагогічний профілактичний семінар «Профілактика ВІЛ/СНІДу в навчальних закладах». Запрошувалися спеціалісти кримінальної міліції для проведення профілактичних бесід.

Класні керівники 5-11 класів також ведуть профілактичну роботу. Проводили години спілкування з профілактики девіантної поведінки учнівської молоді, відео лекторій, бесіди. Створено батьківський лекторій «Університет знань».

Для класних керівників та вчителів проводився семінар-практикум «Робота з важковиховуваними дітьми», «Агресивність серед школярів», «Робота класного керівника з проблемними учнями». Адміністрація і вчителі тримали на постійному контролі відвідування занять учнями. Адже для

успішного навчання в старших класах та отримання міцних знань з навчальних предметів важливе значення має постійне відвідування уроків, добросовісна підготовка домашніх завдань та увага й активність на уроці. Особливо важливим є контроль за відвідуванням уроків, своєчасне виявлення та ліквідація пропусків занять без поважних причин, співпраця у цьому питанні з батьками. Тому класні керівники систематично контролюють відвідування учнями освітньої установи, рейд «Урок».

Під час канікул проводяться індивідуальні бесіди, заняття з учнями, що стоять на обліку у закладі середньої освіти, щодо зайнятості на час канікул, а також учнів залучають до проведення свят.

З метою організації змістовного відпочинку та зайнятості учнів в закладі освіти працюють 14 гуртків за інтересами, а саме гурток бісероплетіння «У світі мистецтва», гуртки «Умілі руки», «Відлуння», вокальний гурток «Дзвоник», танц-колективи «Барвінок», «Водограй», арт-гурток «Гренада», туристичний гурток «Пошуковець» та спортивні секції. Проводиться гурток «Підліток» (на основі програми «Рівний - рівному») та факультативи «рівний – рівному», етика і психологія сімейного життя, екологія міста, ділова українська мова.

Отже, ми визначили, що професійна діяльність соціального педагога в дозвіллевій сфері базується на його постійному прагненні до більш поглибленого пізнання учасників, виявлення їх психологічних, вікових, соціальних особливостей. Це пізнання повинно протікати в динаміці, у розвитку, бо кожний день, кожна репетиція, кожне свято збагачують учасників, змінюють їх внутрішній світ. На досвіді школи ми побачили, що соціальний педагог виявляє духовні інтереси та можливості (творчі, виконавські, психологічні) кожного учасника, його морально-естетичний потенціал, слабкі та сильні сторони.

2.3. Хід та результати експериментальної роботи

Експериментальна робота в межах дипломного дослідження була проведена на базі Раївського ліцею та Синельниківської загальноосвітньої школи № 5 Дніпропетровської області.

У процесі експерименту нас цікавила наявність в житті підлітків негативних (шкідливих) звичок, мотиви вживання шкідливих речовин, їхня поінформованість про негативний вплив шкідливих речовин на організм і діяльність людини. Крім того ми поставили метою визначити рівень дозвіллевої культури, як саме підлітки проводять свій вільний час. З цією метою були розроблені анкети, за допомогою яких було опитано учнів 7,8 і 9-х класів Раївського ліцею та Синельниківської загальноосвітньої школи № 5 Дніпропетровської області.

Основним методом дослідження проблеми стану організації профілактики негативних звичок в дозвіллевій діяльності було анкетування. Анкетування - це процедура проведення опитування у письмовій формі за допомогою попередньо підготовлених бланків.

Нами були розроблені анкети для дітей та анкета для вчителів. А саме анкета «Що я знаю про шкідливі звички?», анкета «Моя подруга-звичка», анкета «Мій вільний час», а також була використана методика діагностики спрямування особистості Б. Басса. Анкета для профілакуючх складається з 13 питань (додаток 3). Мета цієї анкети визначити роль та значення профілактики у роботі з дітьми.

Загальна вибірка - 175 осіб (160 дітей і 15 вчителів).

У проведенні дослідження суттєве значення мали відповіді профілакуючих Синельниківської загальноосвітньої школи № 5 (додаток 1), а саме соціальних педагогів, практичних психологів, заступників директорів з виховної роботи та вчителів-предметників.

Вчителі стверджують, що здійсненням профілактичних заходів у школах займається майже весь педагогічний колектив. Профілактичні заходи

спрямовані на всіх учнів, а також залучають учнів групи «ризик». У Раївському ліцеї Дніпропетровської області систематично працює «Юридична вітальня», рейди: «Паління», «Запізнення», «Урок». Зі слів вчителів робота щодо профілактики негативних звичок має системний характер, адже постійно класні керівники проводять виховні години, бесіди, запрошують соціального педагога чи психолога на батьківські збори. Має місце співпраця з фахівцями інших закладів та установ з питань профілактики. Матеріально-технічним забезпеченням профілактичної діяльності в школі є відеоапаратура, фільми, плакати, буклети. Як же оцінити результати заходів профілактики негативних звичок у школах? За п'ятибальною шкалою більшість вчителів оцінили дану роботу на «добре», деякі на «відмінно».

Отримані результати анкети «Що я знаю про шкідливі звички?» (додаток 2), мета якої: ставлення підлітків до шкідливих звичок та поінформованість про негативний вплив їх на організм і діяльність людини виявилися такі, що 54% дітей вважають, що стан їхнього здоров'я залежить в основному від способу життя, і розуміють, що всі інші чинники (стан довкілля, рівень розвитку медицини, безпека в суспільстві) опосередковано впливають на здоров'я. Корисні звички полегшують життя і привносять у нього стабільність, сприяють підвищенню самооцінки.

Як зазначили самі підлітки, авторитет батьків у цьому віці має значний вплив на формування мотивації до здорового способу життя. Проте активно відпочивати разом з дитиною мають можливість лише 73% батьків і не можуть бути гарним прикладом здорового способу життя 59% батьків, оскільки вони курять. Серйозною проблемою є вільний час молоді, оскільки у кризі перебуває уся інфраструктура, що забезпечує систему молодіжного вільного часу. Загальновідомо, що якщо людина не має чим зайнятися у час відпочинку, вона намагається зайняти себе чимось цікавим, в чомусь реалізувати себе – це є природніми соціальними потребами людей. По суті фізіологічно обумовлена потреба в діяльності. І якщо дозвілля підлітка не організоване, то цей самий підліток починає шукати відраду у негативних, асоціальних, шкідливих

заняттях.

Коротше кажучи, для підлітка з'являється сприятливий ґрунт розвитку негативних явищ з метою заповнити вільний час. Наприклад, наркоманія, алкоголізм, залежність від гаджетів, тощо.

А, як відомо, навіть міцна від народження людина під впливом шкідливих звичок поступово втрачає своє здоров'я. Шкідливі звички поволі знищують захисті сили організму і навіть можуть призвести до серйозних захворювань, вплинути на тривалість життя. Так вважають 68% підлітків. Інші підлітки згодні з твердженням, що потрібно аналізувати свої вчинки й поведінку.

Отже, 47% учнів мають чітке уявлення про наслідки шкідливих звичок, 43% - загалом учні знають про шкідливий вплив алкоголю, тютюну та наркотиків, на організм людини, але не мають уявлення про конкретні наслідки вживання цих небезпечних речовин, 10% учнів потребують особливої уваги з боку педагогів та батьків і додаткової роз'яснювальної роботи щодо наслідків шкідливих звичок.

Анкета «Моя подруга-звичка» (додаток 3), яка має на меті визначити реальність наявності у підлітків шкідливих звичок.

Результати відповідей підлітків свідчать, що більша половина дітей 7-го класу спробували алкогольні напої (пиво, вино, шампанське). Саме головне, що вперше пригощали спиртними напоями батьки та родичі, аж потім ровесники та старші товариші. У 8-му класі збільшується кількість дітей, які вживають спиртні напої - 32%. У 9-му класі - 43%. Причини першого залучення до алкоголю всілякі. Але прослідковуються їх характерні зміни залежно від віку. До 11 років перше знайомство з алкоголем відбувається або випадково, або його дають «для апетиту», «лікують» вином або ж дитя саме з цікавості пробує спиртне. У більш старшому віці мотивами першого вживання алкоголю стають традиційні причини: «свято», «родинні посиденьки» і так далі. З 14-15 років з'являються причини в таких формулюваннях «друзі умовили»; «за компанію», «для хоробрості». Найбільш популярні серед учнів пиво та енергетичні напої, які не всі учні вважають алкогольними. В осіб, що зловживають алкоголем,

прогресує морально-етичне зниження особистості.

Аналіз відповідей підлітків на запитання анкети «Чи пробували ви курити?», засвідчує, що 90% опитаних дітей мали змогу попробувати курити. А от сподобалося лише 20% від усієї кількості дітей.

На думку підлітків, більшість починають палити, пити, вживати наркотичні речовини, тому що хочуть виглядати дорослими, незалежними (3 - 8%), або за прикладом друзів. Третина підлітків упевнена: якщо ти не палиш або не вживаєш алкогольні напої, то тебе вважають слабаком, не «крутим».

Підлітки впевнено відповідають на запитання щодо негативного впливу тютюнокуріння. 83% підлітків стверджують, що нікотин негативно впливає на здоров'я, 12% - не шкодить здоров'ю, 5% - важко сказати. Майже всі підлітки знають про негативний вплив тютюну на організм, проте зростає кількість учнів, які спробували та регулярно палять.

Саме в підлітковому віці труднощі соціалізації на тлі юнацького максималізму й відсутність життєвого досвіду можуть стати поштовхом до першої спроби наркотиків. Частка неповнолітніх, які попробували та вживають наркотики, зростає. На запитання «Чи вживали ви коли-небудь заборонені законом види наркотичних речовин?», 98% стверджують що ніколи, спробували один-два рази 2% підлітків.

Аналіз відповідей показує, що підлітки не мають навичок вирішення проблем, пов'язаних із наркотичною, алкогольною та ніотиною залежностями.

Методика діагностики направлення особистості Б. Басса має на меті визначити направленість підлітка на себе, на спілкування, на працю та здатність підлітка організувати своє дозвілля.

Якщо переважає направленість підлітка на себе - це значить, що підліток не знатний на співпрацю з іншими, прагне до винагороди і задоволення своєї праці, агресивний у досягненні успіху, схильний до суперництва, роздратований, тривожний.

Підлітку, якому притаманна направленість на спілкування навпаки

намагається у будь-яких ситуаціях підтримувати відносини з іншими підлітками, прагне до спільної діяльності, він залежний від групи, відчуває потребу в прихильності і емоціональних відносинах з людьми, активно проводить своє дозвілля з друзями.

Направленість на працю характерна підлітку, що прагне завжди виконувати свою роботу якомога краще, зацікавлений у рішенні спільних проблем, намагається відстояти свою думку, яка важлива для досягнення загальної мети, відповідальний за своїх друзів і не тільки.

Результати методики виявилися такі результати:

Направленість на себе: 7 клас - 27%, 8 клас - 26%, 9 клас - 15%.

Направленість на спілкування - 7 клас - 57% , 8 клас - 49%, 9 клас - 61%.

Направленість на працю: 7 клас - 16%, 8 клас - 25%, 9 клас - 34%.

У поширенні алкоголю, тютюнокуріння серед підлітків неабияке значення має уміння організовувати ними своє дозвілля, тобто час вільного вибору занять, розваг, друзів. Дозвілля підлітка в його житті займає значний обсяг. Він використовується ним за власним бажанням. Анкета «Мій вільний час» (додаток 4) має на меті розглянути роль та значення вільного часу, зони інтересів, смаків та уподобань в організації дітей.

Відповідно завданнями анкети «Мій вільний час» є :

1. визначити особистісну позицію самого підлітка.
2. визначити рівень дозвіллевої культури підлітків.
3. визначити своєрідність середовища дозвілля та його проведення.

Для визначення розвитку дозвіллевої культури нами було розроблено три рівні сформованості:

- високий рівень (підлітки сприймають дозвілля як одну з головних сфер самореалізації та самоствердження, роблять те, що в них добре виходить, що вони люблять, до чого емоційно прив'язані);

- середній рівень(намагаються раціонально використовувати свій вільний час, але час від часу потребують контролю з боку дорослих);

- низький рівень дозвіллевої культури(підлітки не вміють раціонально

використовувати свій вільний час, керуються такими установками : як можу, так і роблю; я не знаю, чим можна зайняти свій вільний час і не хочу цього робити; мене нічого не цікавить) .

На основі розроблених рівнів нами було визначено такі критерії та показники дозвіллевої культури:

1. Критерій - рівень морально-естетичного виховання підлітків.

Показники:

- співвідношення особистісного і суспільного в поведінці підлітків;
- орієнтація на організацію змістовного дозвілля і здорового способу життя;
- характер провідних потреб та інтересів на дозвіллеву діяльність.

2. Критерій - рівень морального розвитку дозвіллевих інтересів.

Показники:

- пріоритети у виборі форм дозвіллевої діяльності;
- час, який підлітки в середньому відводять на різні види дозвіллевої діяльності;
- вплив моди на стиль життя, проведення вільного часу.

3. Критерій - рівень здорового способу життя. Показники:

- куріння сигарет;
- вживання алкоголю;
- досвід уживання наркотиків.

Провівши анкетування серед підлітків «Мій вільний час», було з'ясовано, що у підлітків 7-го класу є час коли нічим зайнятися це приблизно 2-3 години на день, а то й більше; 8-го класу приблизно 1 година; 9-го класу - такого не буває. Але поряд з цим виявилось, що саме більшість учнів 7-го класу займаються спортом, відвідують гуртки та театр та займаються у музичній школі. Учні 8-го класу намагаються відвідувати гуртки, дехто займається спортом та читає художню літературу. Учні 9-го класу не відвідують гуртки, мало ходять до театру, але декому подобається читати художню літературу. Але поряд з цим, учні 9 класу мають більшу програму шкільного навантаження,

готуються до екзаменів, дехто планує вступати до іншого навчального закладу, тому їм просто не вистачає часу проводити своє дозвілля активно. Спільним є те, що дітям найбільше подобається займатися у вільний час - це грати на комп'ютері, лежати на дивані і дивитися телевізор, спілкуватися з друзями проводити час на вулиці, майже нічого не роблячи. Незначна частина підлітків займаються спортом, відвідують музичну школу, читають художню літературу. Декому нічим зайнятися під час канікул. Не всі підлітки у вільний час займаються в позашкільних закладах, клубах за інтересами чи дитячих організаціях.

Серед причин, чому діти не відвідують ніяких гуртків, можна виділити чотири основні:

1. не дозволяють батьки;
2. немає в місті;
3. не вистачає часу;
4. ніякі гуртки не цікавлять.

В основному батьківська заборона відвідування підлітками позашкільних закладів та різних виховних організацій обумовлена економічними чинниками: часто сім'я має присадибну ділянку, батьки працюють. до вечора, то коли діти підростають, починають виконувати певні. обов'язки по господарству. Тому для батьків важливіше, щоб діти допомагали вдома, ніж займалися творчістю, справами за інтересами тощо. Цей факт підтверджується тим, що 53% підлітків визначають допомогу батькам як один з основних видів дозвіллевої діяльності.

Опитування показує, що більша частина підлітків проводить вільний час з батьками на природі (виїжджають за місто) - 50 %, разом відвідують родичів - 30%, дівчатка ходять з мамою по магазинах, а батько дивиться телевізор - 11% ходять в театр з батьками - 2% і 7% - не проводять свій вільний час з батьками. Є й такі випадки, коли батьки окремо, а діти окремо проводять свій вільний час.

На думку учнів 7-го класу, на формування їхньої особистості найбільше впливають друзі, сім'я, музика; учнів 8-го класу - музика, друзі, сім'я; учнів 9-го класу - друзі, кіно, музика.

Відповіді на ці запитання свідчать про необхідність більше уваги надавати духовному стану дитини й особливо - прищеплення учням поваги до національної культури, до традицій свого народу. Тобто пріоритетного значення набуває виховання національної свідомості учнів.

Фахівці, які займаються формуванням здорового способу життя підлітків, підкреслюють той факт, що зараз у середовищі молоді існує певна мода на стиль життя, проведення вільного часу, заняття, хобі. Наша анкета містила відповідне запитання (додаток 5).

Дані таблиці підтверджують нагальну необхідність продовження роботи щодо профілактики шкідливих звичок.

Проаналізувавши відповіді учнів на запитання: «Як у компанії ваших друзів та товариші ставляться до тих, хто зовсім не вживає алкоголь, не курить, регулярно займається спортом?» виявилось що більша частина опитаних (88%) з повагою ставиться до тих, хто не палить, не вживає алкоголь та займається спортом. Тобто, мають позитивне ставлення до людей, які ведуть здоровий спосіб життя.

Нас цікавило, як підлітки визначають пріоритети у виборі форм дозвіллевої діяльності. З цією метою нами було проведено опитування, у якому школярі мали визначити, які види дозвіллевої діяльності вони б обрали (у порядку зниження значущості цього виду діяльності) при наявності вільного часу. Для цього їм було запропоновано список з видами діяльності, що мають місце в дозвіллі підлітків, а також надано можливість запропонувати власні види дозвіллевої діяльності, які не вказано в списку. Ми проранжували відповіді респондентів та обрали 5 найбільш значущих для респондентів, нами було визначено пріоритетні види занять підлітків, які відрізнялися за гендерними особливостями у вигляді таблиці № 2 (додаток 6). Паралельно з визначенням пріоритетного виду діяльності нами було визначено шляхом самооцінки підлітків, скільки часу підлітки реально віддають кожному з видів дозвіллевої діяльності. Результати середніх арифметичних значень по кожному виду діяльності залежно від гендерних особливостей в таблиці 3 (додаток 7).

Як видно з таблиці 3, найбільш пріоритетними видами діяльності для підлітків (5 найбільш пріоритетних в порядку зниження) є: гра на комп'ютері, перегляд телепрограм (включаючи перегляд відеохостингів на ПК та телефоні), спілкування з друзями, відвідування музичної школи, допомога батькам; ігри на ПК, ігри в мобільному телефоні. Хоча є певні відмінності між хлопчиками і дівчатками. Дівчатка надають більшу перевагу відвідуванню музичної школи та допомозі батькам, а хлопчики віддають перевагу спорту та грі на комп'ютері.

Також варто відмітити, що, як показує аналіз даних середніх значень таблиці 4, підлітки проводять більше часу за комп'ютером, телевізором, слухають музику, як хлопчики так і дівчатка. При цьому на творчі й пізнавальні справи підлітки відводять усього 35-40 хвилин всього вільного часу.

Порівнюючи результати обох таблиць, бачимо, що найбільше часу підлітки хочуть приділяти і приділяють телевізору та комп'ютеру, які захоплюють їхню увагу, відволікаючи від інших пізнавальних, творчих і корисних справ, у той же час часто викликають агресивні або депресивні стани.

Щодо читання, підлітки надають перевагу пригодам - фентезі, зокрема таким творам, як «Володар пернів», «Артур», «Гаррі Поттер» а також «Три мушкетери», «Ромео і Джульєтта». Але в цілому читає невелика кількість підлітків, більшість навіть не читає програмних творів. Основною причиною є те, що підлітки багато часу проводять перед комп'ютером і телевізором, а на читання просто не вистачає часу.

Відповіді підлітків засвідчують про те, що більшість з них не задоволені тим, як вони проводять свій вільний час і бажають змінити це, але відсутність досвіду, як це зробити, і невміння організувати власний час не дозволяють їм зробити своє дозвілля цікавим. Враховуючи те, що вміння найбільш ефективно використовувати вільний час для свого особистого й творчого розвитку засвідчує про дозвіллеву культуру людини, можна стверджувати, що більшості підлітків притаманний саме:

- низький рівень дозвіллевої культури (підлітки не вміють раціонально використовувати свій вільний час, керуються такими установками: як можу, так

і роблю; я не знаю, чим можна зайняти свій вільний час і не хочу цього робити; мене нічого не цікавить) - 7 клас - 47% , 8 клас - 52%, 9 клас - 47% дітей;

- середній рівень (намагаються раціонально використовувати свій вільний час, але час від часу потребують контролю з боку дорослих) - 7 клас - 38%, 8 клас - 33%, 9 клас - 42%;

- високий рівень(підлітки сприймають дозвілля як одну з головних сфер самореалізації та самоствердження, роблять те, що в них добре виходить, що вони люблять, до чого емоційно прив'язані) - 7 клас -15% , 8 клас - 15%, 9 клас - 11%.

Для успішної профілактики негативних звичок підлітків і сприянню раціональному використанню вільного часу нами була розроблена програма «Організоване дозвілля підлітків» для учнів 7 класів Раївського ліцею Дніпропетровської області (додаток 8). Мета програми досягнення позитивних змін у поведінці та діяльності підлітків та в їхніх стосунках з найближчим соціальним оточенням через правильно організоване дозвілля та формування основ гуманістичного світогляду підлітків. Завдання програми:

- виховання людської гідності, повага й гуманне ставлення до людей і світу;

- прищеплення почуття власної гідності, уваги до своєї поведінки і питань саморозвитку й самовдосконалення;

- виховання пошани до національних святинь, традицій, обрядів, що є носіями світогляду українців;

- залучення підлітків до змістовного дозвілля та оптимізація стосунків з оточенням;

- пошук, розвиток та підтримка юних талантів, стимулювання творчого самовдосконалення дітей;

- виховання естетичних смаків у вихованців;

- надання дитині свободи вибору виду дозвілльєвої діяльності та стимулювання його творчого розвитку у дозвілльєвій діяльності.

- забезпечення простору для ініціативи, творчості, самодіяльності учнів у

навчально-пізнавальній діяльності.

Дана програма втілювалася протягом року для отримання позитивних результатів. Приймали участь 23 дітей. Організувати дітей, зацікавити їх було найважче, але допомогли різні форми виховної роботи, які були заплановані в програмі. Спочатку їм зовсім не хотілося залишатися після уроків, адже дома їх «чекав» комп'ютер і телевізор. Допомагали організовувати деякі заходи і адміністрація школи. Активну участь приймали психологи Раївського ліцею, які організували клуб «Підліток» і правову секцію «Закон і ти».

У процесі роботи широко використовувалися різні форми культурно-дозвілдової роботи: вечори, свята, вікторини, екскурсії, різноманітні конкурси. При підготовці різних заходів увага учасників зверталася на певні світоглядно-гуманістичні цінності, закодовані в усному слові народної мудрості - піснях, приказках, прислів'ях, казках.

Зміст бесід, круглих столів, вечорів-зустрічей визначався такими темами, як «Народна мудрість про обов'язок і совість», «Честь і гідність людини у народній мудрості», «У чому краса людини?». Певне коло питань було спрямоване на формування у дітей понять про мораль, моральність, моральні цінності, як повага до держави, історії свого народу, до інших народів, миролюбності, що притаманна українцям з стародавніх часів.

Проводилася виховна година «Життя не вічне - вічні цінності людські», при цьому цінності розглядалися як характеристики позитивного діяльнісно-активного ставлення до людини, що ґрунтується на повазі до людського життя, усвідомленні його недоторканності, визнанні найвищою цінністю в світі.

Особлива увага приділялася вихованню в учнів ставлення до любові. Вечір відпочинку «Усе починається в житті з любові» мав на меті пояснити що щасливі ті , які готові пізнати любов до мудрості, і мудрість до любові.

Виховання гуманного ставлення до навколишнього світу, природи здійснювалось і через включення дітей у природоохоронну дозвілльєву діяльність.

В основу роботи при підготовці та проведенні дозвілльєвих заходів,

вечорів було покладено поєднання пошукової, пізнавальної, художньо-творчої та інтелектуально-розвивальної діяльності. Увага підлітків постійно зосереджувалась на морально-естетичній характеристиці знань, які вони одержували, принципах спілкування, поведінці. з однолітками, правилах поведінки в сім'ї, на природі, серед людей, прийнятих в українському соціумі.

З цією метою впроваджувались у художньо-творчу діяльність:

- Ситуації, спрямовані на прийняття й усвідомлення загальних гуманно-історичних цінностей.
- Ситуації, спрямовані на формування національної гідності та любові до свого народу, своєї країни. Увага учнів зосереджувалася на питаннях любові до своєї національної культури, рідного краю, держави тощо.
- Ситуації спрямовані на усвідомлення екологічної культури - шанування природи, власного здоров'я людського життя.
- Ситуації, спрямовані на особистісний розвиток дитини через введення її в художньо-творчу дозвілєву діяльність.
- Ситуації, спрямовані на усвідомлення норм соціальної етики й поведінки у різних формах спілкування - діалогічній, груповій.

Провівши повторне анкетування серед підлітків виявилось, що відповіді змінилися. Анкета «Що я знаю про шкідливі звички?», дала конструктивні результати, майже всі учні мають чітке уявлення про наслідки шкідливих звичок.

Відповіді Анкети «Моя звичка» на запитання: «Які шкідливі звички ти маєш?» з відповідей бачимо, що учні 7-го класу стверджують, що не мають шкідливих звичок - 95%.

Провівши повторне анкетування серед підлітків «Мій вільний час», було з'ясовано, що в підлітків майже не лишається часу байдикувати. Діти зацікавилися театром, дехто почав читати художню літературу. Але все ж таки приділяли значну увагу грі на комп'ютері та перегляду «Тік-ток».

Також школярі знову мали визначити, які види дозвілєвої діяльності вони б обрали (у порядку зниження значущості цього виду діяльності) при

наявності вільного часу. Ми проранжували відповіді респондентів та вибирали 5 найбільш значущих для них, нами було визначено пріоритетні види занять підлітків, які відрізнялися за гендерними особливостями, результати у вигляді таблиці 4 (додаток 9).

Скільки часу підлітки реально віддають кожному з видів дозвіллевої діяльності? Результати середніх арифметичних значень по кожному виду діяльності залежно від гендерних особливостей в таблиці 5 (додаток 10).

Як видно з таблиці 5, найбільш пріоритетними видами діяльності для підлітків (5 найбільш пріоритетних в порядку зниження) є: читання, відвідування гуртка, театру, гра на комп'ютері, перегляд телепрограм. Хоча є певні відмінності між хлопчиками і дівчатками. Дівчатка надають більшу перевагу відвідуванню музичної школи та читанню, а хлопчики віддають перевагу спорту та грі на комп'ютері.

Також варто відмітити, що, як показує аналіз даних середніх значень таблиці 6, підлітки тепер проводять більше часу відвідуючи гуртки, секції, граються на комп'ютері, допомагають батькам, дивляться телевізор, читають, як хлопчики так і дівчатка. Але ж знову провідними видами діяльності все ж залишаються гра на комп'ютері та перегляд телевізора. Позитивним є й те, що підлітки почали звертати більшу увагу на гуртки та читання книжок. Проте існує й реальна пасивність. Адже зовсім відсутня ініціативність, діти виконують, те що Ум сказали вчителі чи батьки.

Порівнюючи результати обох таблиць, бачимо, що підлітки намагаються приділяти більшу увагу розвитку, своїм інтересам та здібностям, але знову відволікає телевізор та комп'ютер.

Можна стверджувати, що більшості підлітків притаманний саме:

- середній рівень (намагаються раціонально використовувати свій вільний час, але час від часу потребують контролю з боку дорослих) - 55%,
- низький рівень дозвіллевої культури (підлітки не вміють раціонально використовувати свій вільний час, керуються такими установками: як можу, так і роблю; я не знаю, чим можна зайняти свій вільний час і не хочу цього робити;

мене нічого не цікавить.) - 25% дітей,

- високий рівень(підлітки сприймають дозвілля як одну з головних сфер самореалізації та самоствердження, роблять те, що в них добре виходить, що вони люблять, до чого емоційно прив'язані) - 20%.

Отже, якщо підліток задовольняє потребу у вказаних різновидах діяльності, у нього формуються різноманітні життєві навички, необхідні для його адаптації в суспільстві, розвитку гармонійної особистості. Для нього це період спроб і помилок, пізнання та оцінювання власних здібностей, набуття вмінь, пошук «своєї діяльності», власного місця в колективі, засвоювання авторитету серед однолітків та дорослих, соціально-психологічна адаптація до навколишнього середовища та пізнання прекрасного, розуміння мистецтва, духовний розвиток та самовдосконалення. Саме тому в підлітковому віці дитині важливо вміти раціонально організувати свій вільний час.

Висновок до другого розділу

Отже, організація дозвілля дітей і підлітків, як профілактичний захід щодо попередження негативних звичок підлітків, є одним з найбільш пріоритетних напрямів соціально-педагогічної роботи. Надмірна кількість вільного часу, особливо якщо він з ряду причин не може бути належним чином організований, містить у собі серйозну небезпеку. Зростання вживання алкоголю, наркоманії, проституції, неробства може призвести до не сформованості самих потреб у культурному проведенні дозвілля, в його активних видах. Саме у зв'язку з необхідністю організації дозвілля ми звертаємося до його культури, яка виступає невід'ємною складовою культури суспільства, загальної культури особистості.

У роботі з дітьми соціальний педагог враховує всі особливості організації їх вільного часу. Соціальний педагог як організатор, ставить за мету залучати молодь до творчої діяльності, до мистецтва, створювати оптимальні умови для її духовного росту та реалізації творчих умінь, виступає організатором роду свят, розширюють школярів, сприяють їх всебічній обізнаності, формування необхідних моральних якостей.

Тому забезпечення кожній людині можливості використання свого потенціалу із пріоритетних загальноосвітніх і позашкільних закладів. У дозвіллевій діяльності дитина не просто відтворює та засвоює. Завдяки своїй унікальності і неповторності, вона розвиває, доповнює знання та навички, вдосконалює їх. Саме у цьому полягає закон творчої поведінки і особливість методики позашкільного педагогічного процесу, яка будується на обов'язковому заохоченні різнобічного творчого самовиявлення дитини, багатстві вражень, створенні оптимальних особистісних стосунків, котрі є джерелом продуктивної творчої діяльності дитячої спільності.

ВИСНОВКИ

1. В ході дослідження визначили, що стан вивчення проблеми негативних звичок у сучасних науково-педагогічних дослідженнях свідчить про те, що поняттю «негативні звички» належна увага не приділяється. У педагогічних словниках характеризуються переважно у контексті поняття «звички», або ж як «шкідливі звички». Тому негативні звички розглядаються, як такі, що шкідливо впливають на психічне та фізичне здоров'я особистості, призводить до порушення нею соціально-правових норм поведінки. А формуються звички з раннього дитинства, в ході засвоєння соціального досвіду, її ранньої соціалізації у колі сім'ї, дошкільному дитячому закладі, спілкуванні з дорослими і ровесниками. Тому профілактика негативних звичок підлітків є однією з найбільш серйозних проблем суспільства.

2. У процесі формування всебічно розвиненої особистості та профілактики негативних звичок чільне місце належить моральному вихованню. Адже моральне виховання - виховна діяльність соціального педагога школи, метою якої є формування стійких моральних якостей, потреб, почуттів, навичок і звичок поведінки на основі засвоєння ідеалів, норм і принципів моралі, участь у практичній діяльності. Ми з'ясували, що у моральному вихованні слід спиратися на гуманістичну ідею, за якою людині від природи притаманне прагнення до добра, правди і краси. Особливо важливо пам'ятати, щоб декларовані соціальним педагогом моральні принципи підтверджувалися його моральною практикою, яка б відповідала найвищим критеріям моральності.

3. Як ми бачимо, з досвіду роботи шкіл по профілактиці негативних звичок недостатньо. Зміст роботи навчального закладу в більшій мірі ґрунтується на інформаційному підході, а як відомо, профілактика вважається ефективною тільки тоді, коли впливає на раціональну сферу особистості та викликає зміни у поведінці людини.

Основними, на жаль, є такі форми роботи як виховні години, лекції, бесіди, години спілкування тощо. Дуже рідко проводяться соціально-психологічні тренінги, рольові ігри. Причинами цього, зі слів працівників закладів, є відсутність кваліфікованих спеціалістів, які б систематично займалися даною роботою. Хоча в школах і існує «Рада профілактики правопорушень серед неповнолітніх», яка проводить систематичні бесіди про відвідування занять у школі, відношення до навчання, поведінки на уроках, культуру поведінки і спілкування з однолітками, зі старшими за віком, учителями, батьками, шкідливість куріння, вживання наркотичних речовин, венеричні захворювання і токсикоманію; зайнятість у гуртках за інтересами, спортивні секції, результати роботи бажають кращого.

З метою організації змістовного відпочинку та зайнятості учнів в школах працюють гуртки за інтересами, але в ході дослідження виявилось, що їх відвідує не велика кількість дітей.

Кінцева мета виховання школяра полягає в тому, щоб сформувати в ньому стійку звичку дотримуватися у своїй діяльності та поведінці прийнятих у суспільстві правових норм та загально визнаних принципів моралі. Досягти цього можна лише тоді, коли і виховні цілі та завдання, що їх ставить перед собою педагог, відповідають проблемам та інтересам вихованців, тобто коли він сам прагне досягти певного виховного ідеалу і хоче бути вихованню людиною.

4. Виховання особистості дитини - складний і багатогранний процес, однією з особливостей якого є те, що він відбувається не тільки у стінах школи, а й за її межами. Відомо, що у школі виховання особистості є педагогічно керованим процесом, а в позанавчальний час вплив на особистість здійснюється здебільшого стихійно. Тому постає потреба в розумній організації дозвілєвої діяльності школярів.

Для успішної профілактики негативних звичок підлітків і раціонального використання вільного часу нами була розроблена програма «Організоване дозвілля підлітків» для учнів 7-их класів Раївського ліцею Дніпропетровської

області. Мета якої - досягнення позитивних змін у поведінці та діяльності підлітків та в їхніх стосунках з найближчим соціальним оточенням через правильно організоване дозвілля та формування основ гуманістичного світогляду підлітків. Дана програма втілювалася протягом року для отримання позитивних результатів. Організувати дітей, зацікавити їх було найважче, але допомогли різні форми виховної роботи, які були заплановані в програмі, а саме вечори, свята, вікторини, екскурсії, різноманітні конкурси, соціально-психологічні тренінги, веселі старти, кінолекторії.

В основу роботи при підготовці та проведенні дозвіллевих заходів, вечорів було покладено поєднання пошукової, пізнавальної, художньо-творчої та інтелектуально-розвивальної діяльності. Увага підлітків постійно зосереджувалась на морально-естетичній характеристиці знань, які вони одержували, принципах спілкування, поведінці з однолітками, правилах поведінки в сім'ї, на природі, серед людей, прийнятих в українському соціумі.

Надмірна кількість вільного часу, особливо якщо він з ряду причин не може бути належним чином організований, містить у собі серйозну небезпеку. Зростання вживання алкоголю, наркоманія, проституція, неробство може призвести до не сформованості самих потреб у культурному проведенні дозвілля, в його активних видах. Саме у зв'язку з необхідністю організації дозвілля ми звертаємося до його культури, яка виступає невід'ємною складовою культури суспільства, загальної культури особистості. Культура дозвілля - це, перш за все, внутрішня культура людини, що передбачає наявність у неї певних особових властивостей (склад розуму, характер, організованість, потреби й інтереси, уміння, смаки, життєві цілі, бажання), які дають змогу змістовно і з користю проводити вільний час.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ласточкин В. Н, Якушев А. Н. Антиалкогольное воспитание учащихся средних учебных заведений : метод. пособие. Москва, 1987. С. 5.
2. Анопрієнко О. В., Усикова Л. Ф. Профілактика суїцидальної поведінки підлітків. Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради факультету психології Національного педагогічного університету імені МП Драгоманова (протокол № 10 від 5 травня 2020 р.), 2020. URL : <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/30096/Methody%20I%20Tekhno?sequence=1#page=21>
3. Бездверна-Хомерікі О. А. Педагогічні умови гуманістичного виховання у сфері культурно-дозвілєвої діяльності. Автореф. дис ... канд. пед. наук : Інститут проблем виховання АПН України. Київ. 1997. 28 с.
4. Белинская Е. П., Стефаненко Т. Г. Этическая социализация подростка. Москва : НПО «МДРЕК», 2000. 208 с.
5. Белкин А. С., Бродский Ю. С., Матюнин В. Г. Совершенствование работы с педагогически запущенными детьми. *Сов. педагогика*, 1987. № 6. С. 34-38.
6. Бех І. Д. Психологічний супровід сучасного виховного процесу. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 2019, 1(1). С. 33-41.
7. Бехтерев В. М. Вопросы алкоголизма и меры борьбы с его развитием : Речь, сказанная при открытии эксперим. клин. ин-та по изучен. алкогोल.(6 мая 1912 года). Санкт-Петербург, 1912. 28 с.
8. Балдинюк О. Д. Готовність майбутніх соціальних працівників до соціальної роботи у сфері дозвілля з молоддю. *Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки*, 2017, 80 (1). С 214-218.
9. Белецька І., Гаміна Т. Вплив організованого вільного часу на становлення особистості учня. *Соціальна педагогіка : теорія та практика*. 2007. № 3.

С. 30-33.

10. Белецька І., Гаміна Т. Вільний час та його історичне коріння. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2007. № 4. С. 92-94.
11. Богданова О. С., Черенкова С.В. Нравственное воспитание старшеклассников : кн. для учителей. Москва : Просвещение, 1988. 206 с.
12. Болдарев Н. И. Нравственное воспитание школьников. Вопросы теории. Москва : Педагогика, 1979. 224 с.
13. Володько Ю. В.; Пакушина Л. З. Соціально-педагогічна профілактика схильності старших підлітків до алкогольної залежності. *Актуальні проблеми природничих та гуманітарних наук у дослідженнях молодих учених «Родзинка–2018»/XX Всеукраїнська наукова конференція молодих учених*, 2018, 484-487.
14. Вомиденко М. Д., Овсієнко В. В. Шкідливі звички та їх профілактика. *Педагогіка здоров'я. Збірник наукових праць ІХ Всеукраїнської науково-практичної конференції 27-28 вересня 2019 року*. 2019. URL: <http://surl.li/axkhh>
15. Воспитать человека / сост. М. И. Монахов. Москва : Наука, 1989. 153 с.
16. Гурлева Т. С. Причини виникнення і перспективи попередження підліткової важковиховуваності. *Практична психологія та соціальна робота*. 2007. № 7. С. 6-10.
17. Галагузова М. А. Социальная педагогика : курс лекций. Москва, 2000. С. 152-158.
18. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 375 с.
19. Губенко О. В. Проблема профілактики наркоманії, токсикоманії та алкоголізму : методологічні аспекти. *Практична психологія та соціальна робота*. 2004. № 12. С. 33-35.
20. Дзямко С. Як перебороти кризові явища в дитячому і молодіжному середовищі? *Управління освітою*. 2006. № 12. С. 3-7.
21. Жданович Ю. Змістовне дозвілля підлітків: проблеми і перспективи.

- Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2007. № 3. С. 23-29.
22. Завацька Л. М. Особливості детермінантного впливу молодіжної субкультури на соціалізацію учнівської молоді. *Практична психологія та соціальна робота*. 2009. № 6. С. 62-64.
 23. Закиров И. Б. Педагогические основы и методика работы с «трудными» подростками : учеб. пособие. Казань : Каз. гос. пед. институт, 1981. 95 с.
 24. Заверико Н. В. Сучасні підходи до профілактики адитивної поведінки підлітків у загальноосвітньому закладі. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2007. №2. С. 61-65.
 25. Змановская Е. В. Девиантология: Психология отклоняющегося поведения : учеб. пос. для студ. высш. учеб. заведений. Москва : Издательский центр «Академия», 2004. 288 с.
 26. Калечиц Т. Н., Кейлина З. А. Внеклассная и внешкольная работа с учащимися. 1980. 380 с.
 27. Капська А. Й. Соціальна робота: деякі аспекти роботи з дітьми та молоддю. Київ, 2001. 240 с.
 28. Кириченко І. В Україні неминуче «молодіють» алкоголіки, наркомани й курці. *Шкільний світ*. 2004. Листопад 7. с. 3-5.
 29. Клейберг Ю. А. Социальная психология девиантного поведения. Москва : ТЦ Сфера, 2004. 125 с.
 30. Короленко Ц. П., Завьялов В. Ю. Личность и алкоголь. Новосибирск : Наука, 1987. 168 с.
 31. Культура досуга / В. М. Пича, И. В. Бестужев-Лада, В. М. Димов и др. Киев, 1990. 240 с.
 32. Литвинова Н. Розвиток творчої особистості у позашкільній діяльності. *Рідна школа*. 2003. № 8. С.6-10.
 33. Литовченко І. В. Проблема попередження та профілактики соціальних відхилень серед молоді. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 11. Соціологія. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Управління* : зб. наукових праць (Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова,

2007. Випуск 5 (Ч.11). с. 24-28.
34. Львовочкіна О. В. Соціально-психологічні умови профілактики схильності підлітків до правопорушень. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 11. Соціологія. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Управління* : зб. наукових праць. Київ : НПУ імені М.П. Драгоманова. 2007. Випуск 5 (Ч.11). С. 32-35.
 35. Максименко С. Д. Актуальні питання профілактики наркоманії. *Практична психологія та соціальна робота*. 2004. №10. С. 1-3.
 36. Максименко С. Д. Наркоманія: підходи до профілактики та подолання. *Практична психологія та соціальна робота*. 2005. № 10. С. 1-3.
 37. Максимова Н. Ю. Воспитательная работа с социально-дезадаптированными школьниками. Киев, 1997. 385 с.
 38. Максимова Н. Ю. Психологія адитивної поведінки : навч. посібник. Київ : Київський університет, 2002. 220 с.
 39. Манчуленко Л. Відхилення у поведінці неповнолітніх як об'єкт корекційно-педагогічної діяльності. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 11. Соціологія. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Управління* : зб. наукових праць. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. Випуск 5 (Ч.11). С. 51-53.
 40. Молодь і дозвілля: теорія і практика роботи з підлітками та молоддю за місцем проживання. Вип.2. Київ, 1996. С. 102.
 41. Матвеев В. Ф., Гройсман А. Л. Профілактика вредных привычек школьников : кн. для учителя. Москва : Просвещение, 1987. 96 с.
 42. Національна доктрина розвитку освіти України на 21 століття (проект). Київ : Шкільний світ, 2001. 26 с.
 43. Оржеховська В. М. Профілактика правопорушень серед неповнолітніх. Київ, 1996 352 с.
 44. Оржеховська В. М. Духовність і здоров'я : навчально-методичний посібник. Київ, 2004. 365 с.
 45. Павлов И. П. Полное собрание сочинений. Москва : Изд-во АНП СССР,

1951. Т. 4. С. 415.

46. Педагогическая энциклопедия / под. ред. В. И. Каирова. Москва : Советская энциклопедия, 1996. Т. 3.
47. Педоренко Е. Ю. Загальна психофізіологічна характеристика розвитку організму підлітків і вплив шкідливих звичок на його розвиток. 2021.
48. Пушкар С. Г., Галій А. І. Заходи профілактики тютюнопаління серед підлітків. 2018. URL : <http://surl.li/bqvvd>
49. Самойленко А. А. Психолого-педагогічні основи профілактики шкідливих звичок та соціально-небезпечних хвороб. 2018. URL : <http://surl.li/axkry>
50. Струс О. А., Шиделко А. В. Соціально-педагогічна профілактика адиктивної поведінки підлітків в умовах загальноосвітнього навчального закладу. URL : <https://content.freelancehunt.com/snippet/07e35/72690/618931/%D0%BA%D1%83%D1%80%D1%81%D0%BE%D0%B2%D0%B0.pdf>
51. Фомина Н. А.; Орлов В. Б. Исследование алкогольных установок у современных подростков. *Прикладная юридическая психология*, 2018, № 1. URL : <https://cyberleninka.ru/article/n/issledovanie-alkogolnyh-ustanovok-u-sovremennyh-podrostkov>

ДОДАТКИ

Додаток 1

Анкета

(для профівлактуючих)

Шановні колеги! Просимо Вас відповісти на запитання анкети. Ваші відповіді нададуть суттєву допомогу у проведенні дослідження.

1. Вік, стать;
2. Освіта, фах;
3. Педагогічний досвід роботи;
4. Чи проводиться у Вашому навчальному закладі профілактика негативних звичок учнів?
 - а) так
 - б) ні
5. Хто з фахівців реально займається здійсненням профілактичних заходів у Вашому закладі?
 - а) соціальний педагог
 - б) практичний психолог
 - в) заступник директора з виховної роботи
 - г) класні керівники
 - д) вчителі-предметники
 - е) студенти- практиканти
6. На кого спрямовані профілактичні заходи?
 - а) на усіх учнів
 - б) на учнів «групи ризику»
 - в) на осіб, хто має негативні звички
7. Які заходи були проведені в цьому році?
8. Робота щодо профілактики негативних звичок має системний характер чи ситуативний характер?
 - а) системний характер
 - б) ситуаційний характер
 - в) ваші варіанти
9. Яке матеріально-технічне забезпечення профілактичної діяльності?
 - а) плакати, буклети

- б) фільми
- в) відеоапаратура
- г) класні керівники
- д) друкована продукція

10. Чи здійснюється рекламно-інформаційне забезпечення профілактичної діяльності?

- а) так
- б) ні

11. Хто з фахівців має залучатись до здійснення профілактичних заходів?

- а) соціальний педагог
- б) практичний психолог
- в) заступник директора з виховної роботи
- г) класні керівники
- д) вчителі-предметники
- е) волонтери
- є) фахівців ЦСССДМ
- ж) медичні працівники
- з) правоохоронні органи

12. Чи має місце співпраця (обмін досвідом) з фахівцями інших закладів та установ з питань профілактики?

- а) так
- б) ні

13. Оцініть за п'ятибальною шкалою результати заходів профілактики негативних звичок у Вашому навчальному закладі?

- а) відмінно
- б) добре
- в) задовільно

Анкета «Що я знаю про шкідливі звички?»

1. Шкідливі звички — це:

- а) мити руки з милом перед їдою;
- б) палити, вживати алкоголь та наркотики;
- в) вранці та ввечері чистити зуби;
- г) човгати ногами; смоктати пальці, гризти нігті.

2. Чи приносять спиртні напої людям шкоду?

- а) ні;
- б) не знаю;
- в) так;
- г) приносять щей яку

3. Що відбувається з дитиною, яка вживає алкоголь?

- а) вона швидше росте;
- б) у неї покращується пам'ять;
- в) вона погано вчиться
- г) вона завдає неабиякої шкоди власному здоров'ю.

4. Які відчуття у вас виникають, побачивши п'яного на вулиці?

- а) байдужість;
- б) самому хочеться випити;
- в) ніколи не буду вживати алкоголь;
- г) жалість.

5. Які наслідки може викликати паління?

- а) захворювання на рак легенів;
- б) піднесення настрою;
- в) зниження гостроти зору, слуху;
- г) прискорення процесів дорослішання.

6. Як ти думаєш на скільки людина ризикує нашкодити собі (фізично або ще як-небудь), якщо вона викурює одну пачку сигарет на день?

- а) ризику немає;
- б) слабкий ризик;
- в) значний ризик;
- г) великий ризик.

7. До чого призводить вливання наркотиків?

- а) з'являється унікальна можливість відвідати віртуальні світи;
- б) виникає фізіологічна і психологічна залежність від отрути;
- в) деградує мозок людини;
- г) людина стає більш розкутою і товариською.

8. Як ви ставитесь до наркоманії і до тих хлопців і дівчат, які вживають наркотики

- а) негативно
- б) позитивно
- в) це шкодить здоров'ю
- г) я б і сам спробував

Правильні варіанти відповідей:

1. б, г. 2. в, г. 3. в, г. 4. в, г

5. а, в. 6. в, г.

7. б, в. 8. а, в.

За кожен правильну відповідь учень зараховує собі 1 бал.

16 балів — учень має чіткі уявлення про наслідки шкідливих звичок.

15—9 балів — загалом учень знає про шкідливий вплив алкоголю, тютюну та наркотиків, на організм людини, але не має уявлення про конкретні наслідки вживання цих небезпечних речовин.

8—0 балів — учень потребує особливої уваги з боку педагогів та батьків і додаткової роз'яснювальної роботи щодо наслідків шкідливих звичок

Додаток 3

Анкета «Моя звичка»

Дана анкета є засобом наукового дослідження з вивчення негативних звичок серед учнів підліткового віку. Твій клас обраний для участі в дослідженні методом випадкової вибірки. Ти є одним із учасників, що бере участь у дослідженні.

Анкета анонімна, в ній не будуть вказані твоє ім'я або інша ідентифікуюча особисто тебе інформація.

Для того, щоб дослідження було успішним, дуже важливо, щоб ти відповів (ла) на кожне запитання відверто й уважно. Пам'ятай: твої відповіді є конфіденційні.

Участь у дослідженні абсолютно добровільна. Якщо з якихось причин ти вважаєш яке-небудь запитання неприйнятним, пропусти його.

В анкеті немає правильних або неправильних відповідей. Якщо серед запропонованих варіантів ти не знайдеш об'єктивної відповіді, вкажи той, котрий визначає твою думку. Будь-ласка, обраний тобою варіант відповіді на кожне запитання зафіксує позначкою "+" у відповідному квадратику. Ми сподіваємося, що анкета зацікавить тебе. Заздалегідь дякуємо тобі за участь.

1. Твоя стать?

а) жіноча; б) чоловіча.

2. Твій вік? а) 11 років; б) 12 років; в) 13 років; г) 14 років.

3. Чи пробували ви курити?

а) ні; б) так.

4. Чи сподобалось вам це?

а) ні; б) так; в) інша відповідь.

5. Як це вплинуло на ваше самопочуття?

а) ніяк; б) закашлявся; в) стало гидко; г) відчув нудоту, головний біль.

6. Що спонукало вас закурити?

а) цікавість;

б) не хотілось бути слабаком у компанії;

в) хочеться швидше стати дорослим.

7. Чи продовжуєте ви це заняття?

а) ні;

б) вирішив, що мені ще рано;

в) так, продовжую;

г) іноді, в компанії курців.

8. Як ти думаєш, скільки твоїх друзів курять сигарети?

а) ніхто; б) один-два; в) декілька; г) більшість; д) всі.

9. Як ти думаєш на скільки людина ризикує нашкодити собі (фізично або ще як-небудь), якщо вона іноді курить сигарети?

а) нікотин негативно впливає на здоров'я

б) не шкодить здоров'ю

в) важко сказати

10. Чи знають ваші батьки про це?

а) Вони не запитують, я не кажу;

б) Я признався і дав слово більше не курити;

в) Я приховав це від батьків;

11. Чи були у вас неприємності через уживання наркотиків?

а) так б) ні

12. Якщо ви вживаєте наркотики, чи хочете ви з цим покінчити?

а) так б) ні

13. Якщо ви вживаєте наркотики, чи відчуваєте ви сором за це?

а) Так б) ні

14. Чи вживають наркотики ваші друзі й однолітки?

а) Так б) ні в) не можу сказати

15. Чи живаєте ви спиртні напої?

а) Так б) ні

16. Хто вперше похастував вас спиртним напоєм?

а) Батьки, родичі, б) старші товариші в) ровесники

17. Чи одержуєте ви задоволення від смаку будь-якого спиртного напою?

а) Так б) ні в) не знаю

18. Чи легко ви піддаєтесь пропозиції випити спиртного?

а) Так б) ні в) не можу сказати

19. Чи були у вас неприємності через вживання алкогольних напоїв?

а) Затримувала міліція б) лайли батьки в) неприємностей не було

20. Якщо ви випиваєте, то чи хочете ви з цим покінчити?

а) Так б) ні

21. Чи вживаєте ви нецензурні слова?

а) Так б) інколи ні

22. Чому молодь вживає нецензурні слова ?

а) Хочє стати дорослою б) хоче звернути на себе увагу, в) „всі так говорять”.

Анкета для дітей «Мій вільний час»

Шановний друже, пропонуємо тобі відповісти на запитання стосовно того, що для тебе є важливим у житті і як ти проводиш свій вільний час. Підписувати анкету не треба. Твої відповіді будуть використані для аналізу разом із відповідями твоїх товаришів. Уважно прочитай запитання та запропоновані відповіді. Відповіді, які на твій погляд, відповідають твоєму ставленню, познач «х», а на деякі запитання дай повну відповідь.

1) Твоя стать ?

1. жіноча
2. чоловіча

2) У якому класі ти навчаєшся?

3) Як ти вважаєш, що на тебе впливає дуже сильно, формує твою особистість?

1. Література
2. Музика
3. Живопис
4. Релігія
5. Кіно
6. Театр
7. Сім'я
8. Школа
9. Друзі

4) Чи вважаєш ти, що сьогодні існує мода на ...?

1. «Крутий» одяг
2. Уміння працювати на комп'ютері
3. Сексуальний досвід
4. Відвідування дискотек, нічних клубів
5. Заняття спортом
6. Татуювання
7. Паління сигарет та вживання алкоголю
8. Читання художньої літератури
9. Досвід уживання наркотиків

5) Які шкідливі звички ти маєш?

1. немає шкідливих звичок
2. паю
3. вживаю спиртні напої

6) Як у компанії ваших друзів та товаришів ставляться до тих, хто зовсім не вживає алкоголь, не палить, регулярно займається спортом?

1. з повагою
2. байдуже
3. з них глузують

7) Як ти проводиш свій вільний час ?

1. займаюся в гуртку
2. займаюся спортом (у секції)
3. відвідую кіно та театр
4. читаю художню та іншу літературу
5. займаюся у музичній школі
6. граю в комп'ютерні ігри
7. спілкуюся з друзями
8. лежу на дивані і дивлюся телевізор
9. проводжу час на вулиці , майже нічого не роблячи

8) Як ти проводиш вільний час з батьками?

1. відвідуємо виставки музеї
2. ходимо в театр
3. разом виїжджаємо за місто
4. працюємо на дачній ділянці
5. відвідуємо родичів
6. з мамою ходимо по магазинах, а батько дивиться телевізор
7. працюю з батьком в гаражі, а мама сидить у сусідки
8. батьки окремо, я окремо
9. не проводимо вільний час разом

9) Як часто ти проводиш свій вільний час з батьками?

1. один раз на тиждень
2. один раз на місяць
3. один раз на півроку

10) Чи багато у тебе вільного часу ?

1. мало
2. достатньо
3. не знаю , куди подіти

11) Чи буває у тебе час коли нічим зайнятися ?

1. такого не буває
2. приблизно одна година на день
3. 2-3 години на день

12) Скільки часу щоденно ти витрачаєш на читання ?

газет журналів худ. літератури

- 1 понад 2 год.
- 2.1 год.
3. до 15 хв.

13) Скільки хвилин у середньому відводиш певному виду дозвілленої діяльності?

- 1.Граюся на комп'ютері
- 2.Дивлюся телевизор
- 3.Допомагаю батькам
- 4.Відвідую музичну школу, гуртки, секції, репетиторів
- 5.Проводжу час на вулиці, майже нічого не роблячи або бешкетуючи
- 6.Слухаю музику
- 7.Читаю
- 8.Займається улюбленою справою (спів, в'язання, малювання)
- 9.Байдикую

14)Вибери найбільш значущих для себе видів дозвілленої діяльності?

- 1.Гратимусь на комп'ютері
- 2.Дивитимусь телевизор
- 3.Спілкуватимусь з друзями по телефону, у компанії
- 4.Піду у музичну школу
- 5.Піду в гурток за своїми інтересами
- 6.Допомагатиму батькам
- 7.Читатиму книгу
- 8.Займатимуся спортом
- 9.Піду у театр, кіно

15) Чим найбільше подобається займатися у вільний час ?

- 1.дивитися телевизор
- 2.читати
- 3.грати в комп'ютерні ігри
- 4.займатися спортом
- 5.займатися музикою
- 6.допомагати батькам
- 7.проводити час на вулиці , майже нічого не роблячи
- 8.спілкуватись з друзями
- 9.нічим

Обробка результатів та інтерпретація

В кожному питанні вибрані варіанти відповідей оцінюються в балах:

№ Пит.	Бали	№ Пит.	Бали
1	0	8	2; 2; 2; 1,5; 0,5; 0; 0,5; 0,5; 0
2	0	9	9; 6; 3
3	1; 1; 1; 1; 1; 1; 1; 1; 1	10	9; 6; 3
4	1; 2; 1; 1; 2; 0; 0; 2; 0	11	9; 6; 3
5	9; 0; 0	12	9; 6; 3
6	9; 6; 3	13	0,5; 0,5; 2; 2; 0; 1; 2; 1; 0
7	1,5; 1,5; 1,5; 1,5; 1,5; 0,5; 0,5; 0; 0	14	0,5; 0,5; 0,5; 1,5; 1,5; 1; 1,5; 1,5; 1,5
		15	0,5; 2; 0,5; 2; 2; 1; 0; 1; 0

73-117 балів - високий рівень(підлітки сприймають дозвілля як одну з головних сфер самореалізації та самоствердження, роблять те, що в них добре виходить, що вони люблять, до чого емоційно прив'язані);

37-72 балів - середній рівень(намагаються раціонально використовувати свій вільний час, але час від часу потребують контролю з боку дорослих);

0-36 балів - низький рівень дозвіллевої культури(підлітки не вміють раціонально використовувати свій вільний час, керуються такими установками : як можу, так і роблю; я не знаю, чим можна зайняти свій вільний час і не хочу цього робити; мене нічого не цікавить.

Додаток 5

Таблиця 1

Відповіді учнів на запитання: «Чи вважаєте ви, що сьогодні існує мода на ...?»

Відвідування дискотек, нічних клубів	33
Уміння працювати на комп'ютері	18
«Крутий» одяг	10
Татування	10
Паління сигарет	7
Вживання алкоголю та наркотиків	7
Заняття спортом	7
Читання художньої літератури	5
Сексуальний досвід	3

Додаток 6

Таблиця 2

Визначення підлітками пріоритетних для них видів дозвілленої діяльності

Вид дозвілленої діяльності	% дітей, які віднесли цей вид діяльності до 5 найбільш значущих		
	дівчатка	хлопчики	Середній відсоток
Гратимусь на комп'ютері	17	28	23
Дивитимусь телевизор	16	17	16,5
Спілкуватимусь з друзями по телефону, у компанії	13	15	14
Піду у музичну школу	11	6	8,5
Піду на гурток	9	5	7
Допомагатиму батькам	13	8	10,5
Читатиму книгу	8	5	6,5
Займатимуся спортом	6	8	7
Піду у театр, кіно	6	6	6

Додаток 7

Таблиця 3

Визначення часу, який підлітки в середньому відводять на різні види дозвілленої діяльності

Вид дозвілленої діяльності	Скільки хвилин у середньому відводиться певному виду дозвілленої діяльності		
	дівчатка	хлопчики	Середній час
Грається на комп'ютері	60	180	120
Дивиться телевизор	60	50	55
Допомагає батькам	50	40	45
Відвідує музичну школу, гуртки, секції, репетиторів	50	30	40
Проводить час на вулиці, майже нічого не роблячи або бешкетуючи	50	120	135
Слухає музику	40	40	40
Читає	35	25	30
Займається улюбленою справою (спів, в'язання, малювання)	25	10	17,5
Байдикує	20	20	20

Програма «Організація змістовного дозвілля підлітків»

Актуальність програми

Система реформування освіти в Україні ставить своїм завданням формування високоінтелектуальної, внутрішньо вільної і свідомої особистості, здатної розв'язувати соціальні та економічні проблеми молоді суверенної держави. Її реалізація можлива за умов організації особистісно орієнтованого навчання, кінцевою метою якого є максимальне розкриття індивідуальних можливостей та самоактуалізація особистості кожного, створення умов для якомога повнішої реалізації інтелектуального й духовного потенціалу дитини, своєчасного виявлення контингенту школярів, які потребують допомоги, відповідної до характеру утруднень, що вони зазнають у навчанні. Однак у наш час, коли недостатньо чітко визначені життєві орієнтири, процес формування юних громадян є досить складним і суперечливим. Констатується розповсюдження різних негативних явищ серед шкільної молоді, зокрема, проявів важковихованості, педагогічної занедбаності, девіантної поведінки. Результати аналізу соціально-педагогічної практики показують, що однією з головних причин такої ситуації є формалізм в організації соціально-педагогічної профілактичної роботи. У зв'язку з цим перед суспільством, школою, соціально-педагогічними службами постають завдання пошуку технологій соціально-педагогічної профілактичної роботи з даними категоріями дітей. Тому однією з актуальних проблем є організація дозвілля молоді. Протягом останніх років особлива увага звертається на виховні можливості дозвілля дітей та підлітків. Зокрема, Закон України „Про позашкільну освіту” визначає державну політику у цій сфері, її правові, соціально-економічні, а також організаційні, освітні та виховні засади. У цьому та інших документах, присвячених вихованню підростаючого покоління в позашкільних закладах, дозвілля розглядається як специфічна сфера для виховання підростаючого покоління, формування світоглядної культури, потреб, смаків, почуттів та емоцій. Відтак дозвілля є сферою здійснення просвітницько-виховного впливу на дітей та підлітків. Вільний час є одним з важливих засобів формування особистості підлітків. Розвиток творчих здібностей підлітків дозволяє зняти емоційну напруженість та відчуженість від групи однолітків, розвиває комунікативні здібності та дає можливість самовираження. Ці риси дозволяють у свою чергу усунути почуття відчуженості, сімейну і

шкільну дезадаптацію, агресивність, тобто ті причини, що є цільовими в схильності до девіантної поведінки. Творчий потенціал особистості - невичерпний резерв для саморозвитку і самовдосконалення. Творча діяльність гармонізує розвиток особистості через розвиток самовираження і самопізнання.

Цільове призначення програми

Мета програми: досягнення позитивних змін у поведінці та діяльності підлітків та в їхніх стосунках з найближчим соціальним оточенням через правильно організоване дозвілля та формування основ гуманістичного світогляду підлітків.

Специфічні цілі:

розвиток навичок самоконтролю та тренування психомоторних функцій дітей;
 регуляція негативних емоційних станів, агресивних тенденцій у дітей;
 зняття стану дискомфорту;
 досягнення об'єктивної самооцінки, самостійності; корекція становлення свого «Я»;
 розвиток пізнавальних процесів;
 реконструкція повноцінних контактів дитини з ровесниками, батьками та вчителями;
 корекція ставлення до оточення, розуміння особливостей інших людей.

Завдання програми

- виховання людської гідності, повага й гуманне ставлення до людей і світу;
- прищеплення почуття власної гідності, уваги до своєї поведінки і питань саморозвитку й самовдосконалення;
- виховання пошани до національних святинь, традицій, обрядів, що є носіями світогляду українців;
- залучення девіантних підлітків до змістовного дозвілля та оптимізація стосунків з оточенням;
- пошук, розвиток та підтримка юних талантів, стимулювання творчого самовдосконалення дітей;
- виховання естетичних смаків у вихованців;
- надання дитині свободи вибору виду дозвіллевої діяльності та стимулювання його творчого розвитку у дозвіллевій діяльності.
- забезпечення простору для ініціативи, творчості, самодіяльності учнів у навчально-пізнавальній діяльності.

Методичне забезпечення

У ході реалізації програми використовуються різноманітні форми виховної роботи, які умовно можна поділити на три групи:

- 1) заходи (ситуації в колективі, заняття, що організуються педагогами чи ще кимось з метою виховного впливу);
- 2) справи (спільна робота, що організується членами колективу на користь і радість будь-кому, в тому числі і самим собі);
- 3) ігри (форма занять, яка дає унікальну можливість дитині випробувати себе і свої приховані можливості).

Усі рекомендовані ігри та вправи, представлені у цій програмі, можна умовно поділити на:

релаксаційні (знижують емоційне напруження);

рухливі (розвивають координацію рухів, моторику);

комунікативні (формують комунікативні вміння і навички);

розвивальні (орієнтовані на окремі психічні процеси, пам'ять, мислення, увагу, уяву);

поведінкові (пропонують зразки бажаного).

Серед форм дозвіллевої діяльності у школі найбільш типовими є :

- масові заходи;
- конференції;
- семінари;
- засідання клубів за інтересами;
- екскурсії вихідного дня, туристичні походи;
- колективна творча справа;
- святкові шоу-програми.

Дозвіллева робота у школі здійснюється за певними напрямками і реалізується в конкретних формах:

1. Національно-патріотичне виховання

- Свято «Ми живемо в Україні»
- Екскурсії в музеї
- Конкурси малюнків
- Догляд за пам'ятником чи пам'яткою культури або історії

2. Моральне й художньо-естетичне виховання

- «Народна мудрість про обов'язок і совість»
- Виховна година «Життя не вічне – вічні цінності людські»

- Дискусія «У чому краса людини?»
 - ТСН «Ідеал сучасної молоді людини»
3. Індивідуальна робота з дітьми
- Анкетування
 - Тести
 - Тренінги
 - Бесіди
 - Робота з психологом
 - Робота з «важкими» вихованцями і дітьми, що схильні до правопорушень
4. Фізичне виховання
- Веселі старты
 - Лицарські турніри
 - Спартакіади
 - Бесіди-зустрічі з питань здорового способу життя
5. Трудове виховання
- Гра «Мандрівки професіями»
 - Трудові десанти
6. Екологічне виховання
- Екологічний КВК
 - Читацька конференція «Зелений дивосвіт»
 - Ярмарок «Дари осені»
7. Психологічне і громадське виховання
- Засідання клубу «Підліток»
 - Конкурс «Кохання з першого погляду»
 - Диспут «Про егоїзм та душевну ширість»
 - Тренінг «Шлях до себе»
 - Кінолекторії

Вимоги до виконавця програми

1. На проведення занять із дітьми, має право кваліфікований спеціаліст із відповідним рівнем освіти (психолог чи соціальний працівник), який має досвід у проведенні подібних видів роботи;
2. Керівник програми повинен знати теоретичні аспекти проблеми та уміти організувати проведення різних видів роботи, які передбачає дана тема програми;
3. Залучення до співпраці адміністрації школи, лікарів, спеціалістів правоохоронних органів, батьків, вчителів, фахівців ЦСССДМ тощо;
4. Залучення аудиторії для участі у роботі повинно відбуватися на засадах

добровільності та демократичності;

5.Бути готовим до проведення індивідуально - консультативної та роз'яснювальної роботи серед дітей, батьків та вчителів.

6.Щоб свято вдалося на славу, не забувайте про :

- Передсвятковий настрій;
- Сюрпризи;
- Музичне оформлення;
- Організацію ігрової діяльності;
- Зустрічі з цікавими людьми;
- Оформлення залу;
- Афішу свята;
- Програму свята передсвяткову репетицію.

Можливості реалізації програми

Програма може бути реалізована на базі загальноосвітніх шкіл міста Ніжина. Вона може поширюватися на школярів, підлітків «групи ризику». З ними може проводитися як освітньо-профілатична робота, так і корекція важковиховуваності дітей. Залучення дітей до змістовного дозвілля дозволить зменшення проявів девіантної поведінки.

Контингент учасників програми

Діти шкільного віку, підлітки які є цільовими групами впливу в рамках реалізації програм; батьки цих дітей; вчителі,соціальні педагоги, психологи.

Організаційні та матеріально-технічні вимоги до реалізації програми.

Організаційні:

- Термін реалізації програми – 2010- 2011 рр.
- Тривалість занять в межах програми 1 заняття на тиждень, 36 занять загальна кількість на рік.
- Тривалість одного заняття 1 година, в залежності від плану роботи на дане заняття.

Матеріальні:

- Приміщення має відповідати загальним санітарно-гігієнічним нормам;
- Матеріально-технічне: комп'ютер, плакати, бланки, стіл, стільці, матеріали для проведення ігрових та тренінгових занять.

Фінансування: за рахунок коштів батьківського фонду загальноосвітньої школи, місцевих бюджетів та спонсорських внесків.

Очікувані результати

Використання та реалізація навчальної програми надасть змогу організувати змістовне дозвілля підлітків та стимулювати творче самовдосконалення дітей; забезпечити простір для ініціативи, творчості, самодіяльності учнів у навчально-пізнавальній діяльності; підвищити рівень інформованості у дітей та батьків про негативний вплив байдкування ; здійснити первинну та вторинну профілактику проявів девіантної поведінки у дітей; розвиток пошукової діяльності дітей, неординарному, нетрадиційному, творчому застосовуванні знань і вмінь.

Додаток 9

Таблиця 4

Визначення підлітками пріоритетних для них видів дозвілленої діяльності

Вид дозвілленої діяльності	% дітей, які віднесли цей вид діяльності до 5 найбільш значущих		
	дівчатка	хлопчики	Середній відсоток
Піду у театр, кіно	12	11	11,5
Гратимусь на комп'ютері	15	15	15
Читатиму книгу	10	12	11
Піду на гурток	11	11	11
Дивитимусь телевизор	13	15	14,5
Допомагатиму батькам	12	9	10,5
Піду у музичну школу	13	10	11,5
Займатимуся спортом	9	12	10,5
Спілкуватимусь з друзями по телефону, у компанії	5	6	11

Додаток 10

Таблиця 5

Визначення часу, який підлітки в середньому відводять на різні види дозвілленої діяльності

Вид дозвілленої діяльності	Скільки хвилин у середньому відводиться певному виду дозвілленої діяльності		
	дівчатка	хлопчики	Середній час
Грається на комп'ютері	40	80	60
Дивиться телевізор	30	25	27,5
Допомагає батькам	50	40	45
Відвідує музичну школу, гуртки, секції, репетиторів	60	55	57,5
Проводить час на вулиці, майже нічого не роблячи або бешкетуючи	20	30	25
Слухає музику	30	35	32,5
Читає	40	35	37,5
Займається улюбленою справою (спів, в'язання, малювання)	35	20	27,5
Байдюкує	10	10	10